

**TATHMINI YA MAANA NA VIGezo VILIVYOTUMIKA KUTOA MAJINA
YA UTANI KWA JAMII YA WAPEMBA**

RASHID SINANI MASOUD

**TASNIFU ILIYOWASILISHWA KIWA NI SEHEMU YA MASHARTI YA
KUPATIWA SHAHADA YA UZAMILI YA KISWAHILIYACHUO KIKUU
HURIA CHATANZANIA**

2018

UTHIBITISHO

Aliyetia saina hapo chini anathibitisha kuwa ameisoma tasnifu hii yenye mada:
“Tathmini ya Maanana Vigezo Vilivyotumika Kutoa Majina ya Utani kwa Jamii ya Wapemba” na amekubali kuwa imefikia kiwango kinachotakiwa na inafaa kuwasilishwa kwa ajili ya utahini wa shahada ya Uzamili ya Kiswahili ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

.....

Dkt. Zelda Elisifa

(Msimamizi)

.....

Tarehe

HAKIMILIKI

Hairuhusiwi kuiga au kunakili tasnifu hii kwanamna yeyote ile; kwa njia ya kurekodi, kurudufu nakala, kielektroniki au njia nyingine yeyote iwayo, bila ya idhini ya mwandishi au Chuo Kikuu Huria cha Tanzania kwa niaba ya mwandishi.

TAMKO

Mimi, **Rashid Sinani Masoud**, natamka na nathibitisha kuwa hii ni kazi yangu halisi na haijawahi kuwasilishwa katika chuo kikuu kingine chochote kwa ajili ya kutunukiwa shahada hii au nyingine ile.

.....

Sahihi

.....

Tarehe

TABARUKU

Tabaruku ya kazi hii iwe kwa wazaziwangu, Bw.Sinani Masoud Sinani na marehemu Bi.Salma Ali Khamis kwa malezi yao mazuri na kunisomesha kwa bidii zao na mali yao. Imani yao kuwa “Elimu ni ngao na ufunguo wa maisha ya mwanaadamu”.

SHUKURANI

Kwanza namshukuru Mwenyezi Mungu (S.W) muumba mbingu na ardhi na vilivyomo ndani yake kwa kunipa afya, uhai na uwezo wa kuikamilisha kazi hii. Shukurani za pili ni kwa Wahadhiri wote wa Kitivo cha Sanaa na Sayansi Jamii, Idara ya Isimu na Taaluma za Fasihi, kwa kuanzisha shahada ya Uzamili (M.A.) na Uzamivu (PhD) katika Kiswahili.

Shukurani pia ni kwa msimamizi wangu Dkt. Zelda Elisifa, aliyenipa moyo na kuniongoza hadi kufikia kuikamisha kazi hii. Busara, hekima, maelekezo, upole na uvumilivu wa hali ya juu aliouonesha kwangu hatua baada ya hatua hadi kuihitimisha kazi hii ni vya hali ya juu mno. Alikuwa chachu ya mafanikio kwa kauli zake za kunijengea imani na matumaini ya kazi hii.

Nashukuru uongoziwakituo cha Chuo Kikuu Huria Pemba kwa kunipa ushauri bora na kunihimiza katika masomo yangu. Pia, nawashukuru wanafunzi wenzangu kwa ushirikiano mwema juu yangu. Sharif JumaFakih alikuwa mkongojo wangu wa kuongozana nami nyanjani kukusanya data.

Nitakuwa mwizi wa fadhila kama sikuishukuru familia yangu, nikianza na mke wangu Bi.Maryam Sanani Masoud, watoto wetu Waleed, Talib, Mul-hat na Salma kwa kuniruhusu kusoma na kunikubalia kuwanyima baadhi ya mahitajio yao kwa ajili ya masomo yangu.

Hatimaye nawashukuru wale wote ambao kwa njia moja au nyingine wamenisaidia kuifanikisha kazi hii. Ni wengi mno na sitoweza kuwataja hapa kwani nafasi haitoshi. Neno la thamani kwenu nyote nawaambieni, Ahsanteni sana.

IKISIRI

Utafiti huu ulihusu tathmini ya maana na vigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani: Kwa mfano kutoka jamii ya Wapemba. Utafiti huu uliongozwa na malengo mawili mahsusi ambayo ni: Kutathmini maana ya majina ya utani ya Kiswahili kwa jamii ya Wapemba na kuainisha vigezo vinavyotumika kupata majina ya utani ya jamii ya Wapemba. Utafiti ulifanyika Mkoa wa Kaskazini Pemba. Utafiti umekusanya data za uwandani kwa kutumia mbinu za hojaji na mahojiano. Watafitiwa walikuwa 428 na usamplishaji nasibu ulitumika kupata data za utafiti. Nadharia mbili zilitumika; i. Uchanganuzi Hakiki na Usemi wenye msingi wa kutambua uamilifu wa lugha katika jamii unaokitwa katika muktadha wa matumizi na ii. Nadharia ya Maana ya Umaanishaji ambayo msingi wake ni kutoa tafsiri ya maana kimuktadha pamoja na elimu shirikishi baina ya msikilizaji na msemaji. Utafiti umebaini kuwa majina ya utani hayatolewi kiholela bali kuna vishawishi vinavyochochea uibukaji wa majina hayo ambavyo huakisi masuala mbalimbali ya kijamii kama vile; matukio ya kihistoria, shughuli za mhusika binafsi, urithi kutoka kwa wazazi, umbile la mhusika na visa au matukio aliyoyafanya mhusika. Matokeo ya utafiti huu yamethibitisha kuwa majina ya utani hufungamana na jamii husika. Picha halisi ya maana zinazopatikana katika majina ya utani, yanaonekana kubeba uhalisia wa mhusika kwa tabia, sifa, historia na hata eneo analoishi au asili ya mhusika. Utafiti umebaini kuwa maeneo ambayo majina ya utani yanatumiwa yameonekana kumjengea mhusika umaarufu zaidi ukilinganisha na majina halisi. Kwa vile utafiti huu umetathmini maana na vigezo vilivyotumika kupata majina ya utani kutoka jamii ya Wapemba, tafiti zaidi zinahitajika kuchunguza athari na umuhimu wa majina ya utani kwa jamii hiyo au jamii nyenginezo.

YALIYOMO

UTHIBITISHO.....	ii
HAKIMILIKI.....	iii
TAMKO	iv
TABARUKU.....	v
SHUKURANI	vi
IKISIRI	viii
ORODHA YA JEDWALI	xiii
ORODHA YA VIAMBATISO.....	x
ORODHA YA VIFUPISHO.....	xi
SURA YA KWANZA.....	1
UTANGULIZI WA JUMLA.....	1
1.1 Utangulizi.....	1
1.2 Usuli wa Mada	1
1.3 Tatizo la Utafiti	6
1.4 Malengo ya Utafiti	7
1.4.1 Lengo Kuu la Utafiti	7
1.4.2 Malengo Mahsusi ya Utafiti.....	7
1.4.3 Maswali ya Utafiti.....	7
1.5 Umuhimu wa Utafiti	8
1.6 Mipaka ya Utafiti	8
SURA YA PILI.....	9
UPITIAJI WA KAZI TANGULIZI NA MKABALA WA KINADHARIA	9
2.1 Utangulizi.....	9

2.2	Dhana ya Utoaji wa Majina	9
2.3	Ufasili wa Majina ya Utani	11
2.4	Kazi Tangulizi Zihusuzo Utani	13
2.5	Pengo la Utafiti	17
2.6	Mkabala wa Kinadharia	17
2.6.1	Nadharia ya Uchanganuzi Hakiki na Usemi	18
2.6.2	Nadharia ya Maana (Umaanishaji)	20
2.7	Hitimisho la Sura	21
	SURA YA TATU	22
	MBINU ZA UTAFITI.....	22
3.1	Utangulizi.....	22
3.2	Mkabala wa Utafiti	22
3.3	Eneo la Utafiti	23
3.4	Sampuli na Usampulishaji	24
3.4.1	Uteuzi wa Sampuli	25
3.5	Kundi Lengwa.....	25
3.6	Uteuzi wa Watafitiwa	26
3.7	Mbinu za Ukusanyaji Data.....	28
3.7.1	Hojaji.....	28
3.7.2	Mahojiano	29
3.8	Uchambuzi wa Data	30
3.9	Muhtasari	31

SURA YA NNE.....	32
UWASILISHAJI NA UCHAMBUZI WA DATA ZA UTAFITI.....	32
4.1 Utangulizi wa Sura.....	32
4.2 Ufafanuzi wa Maana ya Majina ya Utani ya Jamii ya Wapemba.....	32
4.2.1 Ufafanuzi wa Aina za Maana.....	33
4.3 Vigezo vya Kutumia Majina ya Utani	39
4.3.1 Kigezo cha Eneo Anapokaa Mwanafunzi / Asili Yake	39
4.3.2 Kigezo cha Mada Zinazofundishwa Darasani	40
4.3.3 Kigezo cha Maumbile ya Mhusika	41
4.4 Majina ya Utani Kwenye Baraza za Wazee.....	42
4.4.1 Majina ya Utani kwa Kigezo chaAmali ya Mhusika	44
4.4.2 Majina ya Utani kwa Kigezo cha Visa au Matukio ya Mhusika	47
4.4.3 Kigezo cha Maumbile ya Mhusika kwa Wazee.....	49
4.5 Majina ya Utani Kwenye Baraza za Vijana	50
4.5.1 Kigezo cha Wigo waMajina ya Wasanii naWachezaji waMpira.....	52
4.5.2 Majina ya Utani ya Vijana kwa Kigezo cha Visa au Mikasa ya Mhusika...	54
4.5.3 Majina kwa Kigezo cha Tabia na Sifa za Mhusika.....	55
4.5.4 Kigezo cha Maumbile ya Muhusika	57
4.6 Majina ya Utani katika Timu za Mpira wa Miguu	58
4.6.1 Kigezo cha Wigo wa Majina ya Wachezaji wa Mpira	60
4.6.2 Kigezo cha Majina ya Ukoo kwaWachezaji	62
4.6.3 Majina ya Utani kwaKigezo cha Tabia au Sifa ya Wachezaji.....	62
4.6.4 Kigezo cha Majina ya Utani naVisa /Matukio ya Mchezaji	64
4.7 Kigezo cha Majina ya Utani ya Dhihaka	65

4.7.1	Kigezo cha Sifa au Tabia ya Mhusika katika Masoko.....	66
4.7.2	Kigezo cha Kazi ya Mhusika katika Masoko	68
4.7.3	Kigezo cha Umbile la Mhusika.....	69
4.7.4	Kigezo cha Kisa au Tukio la Mhusika	69
4.8	Hitimisho.....	71
SURA YA TANO		72
MUHUTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO		72
5.1	Utangulizi.....	72
5.1.1	Muhtasari wa Ujumla.....	72
5.1.2	Muhtasari wa Matokeo ya Utafiti	73
5.2	Hitimisho.....	74
5.3	Mapendekezo ya Tafiti Fuatishi.....	75
MAREJELEO		77
VIAMBATISHO		83

ORODHA YA JEDWALI

Jedwali Na. 3.1: Muhutisari wa Idadi ya Watafitiwa kwa Shule za Sekondari.....	24
Jedwali Na. 4.1: Majina Yanayowakilisha Maana ya Kimtindo/Kimuktadha.....	35
Jedwali Na. 4.2: Majina Yanayowakilisha Maana Akisi	36
Jedwali Na. 4.3: Majina Yanayowakilisha Maana Halisi	37
Jedwali Na. 4.4: Majina ya Utani yenye Maana ya Ziada	38
Jedwali Na. 4.5: Kigezo cha Maumbile ya Mhusika kwa Wanafunzi	41
Jedwali Na. 4.6: Muhtasari wa Idadi ya Watafitiwa kwa Baraza za Wazee	43
Jedwali Na. 4.7: Kigezo cha Amali za Wabusika kwa Baraza za Wazee	46
Jedwali Na. 4. 8: Kigezo cha Visa vya Mhusika kwa Baraza za Wazee	48
Jedwali Na. 4.9: Kigezo cha Umbile la Mhusika kwa Baraza za Wazee.....	50
Jedwali Na. 4.10: Muhtasari wa Idadi ya Watafitiwa kwa Baraza za Vijana	51
Jedwali Na. 4.11: Wigo Majina ya Wasanii na Wachezaji wa Mpira kwa Vijana	53
Jedwali Na. 4. 12: Kigezo cha Tabia na Sifa za Mhusika ya Vijana	56
Jedwali Na. 4.13: Kigezo cha Maumbile ya Mhusika kwa Vijana	57
Jedwali Na. 4.14: Muhtasari wa Idadi ya Watafitiwa Wachezaji Timu za Mpira	59
Jedwali Na. 4.15: Kigezo cha Wigo wa Majina ya Wachezaji wa Nje.....	60
Jedwali Na. 4.16: Timu zenye majina ya wachezaji wa timu za nje ya Pemba	61
Jedwali Na. 4.17: Majina ya Utani kwa Kigezo cha Tabia au Sifa kwa Wachezaji ..	63
Jedwali Na. 4. 18: Kigezo cha Tabia au Sifa za Mhusika.....	67
Jedwali Na. 4.19: Kigezo cha Umbile la Mhusika.....	69

ORODHA YA VIAMBATISHO

Kiambatisho I: Maswali ya Hojaji kwa Wanafunzi	83
Kiambatisho II: Maswali ya Mahojiano kwa Watu wa Barza za Wazee na Vijana .	85
Kiambatisho III: Maswali ya Mahojiano kwa Watu wa Baraza za Wazee na Vijana.....	86

ORODHA YA VIFUPISHO

Bi.	Bibi
Bw	Bwana
Dkt	Daktari
Ks	Kiswahili sanifu
Kp	Lahaja ya Kipemba
Lhj	Lahaja
Na.	Namba
RTD	Redio Tanzania Dar-es-Salaam
TY	Tafiri yangu
Wg	Wingi

SURA YA KWANZA

UTANGULIZI WA JUMLA

1.1 Utangulizi

Sura hii inajadili mambo mbalimbali kama vile usuli wa mada, tatizo la utafiti, malengo ya utafiti, likiwemo lengo kuu na malengo mahsusi, maswali ya utaiti, umuhimu wa utafiti huu na hatimae mipaka ya utafiti.

1.2 Usuli wa Mada

Wataalamu wingi wamechambua kwa kina fasili ya “nomino au jina”. Baadhi ya wataalamu hao ni kama vile Mgullu (1999), Matinde (2012), Habwe na Karanja (2004) wameeleza nomino ni maneno ambayo hutaja vitu. Kwa hivyo nomino hutaja majina ya watu, vitu, mahali, vyeo, dhana na hata tendo. Ndio maana wanaisimu wingine wanaziita nomino kuwa ni majina.

Ally na wenzake (1930) wamesaili jina kama tamko lolote linaloitwa kwa tamko hilo jina la mtu, mnyama, mmea, vitu vigumu au vitu vingine vyovyote. Kihore na wenzake (2008) wameeleza kuwa jina ni aina ya neno linalotaja au kubainisha viumbe hai, vitu visivyo uhai, mahali, hisia, hali, maarifa na tukio katika tungo. Kihore (2009) ametaja aina tatu za majina ambazo ni majina jumuishi, majina ya pekee na majina ya kikundi. Pamoja na yote hayo wameeleza kuwepo kwa majina ya kawaida kama vile kiti, daftari, kalamu.

Majina ya pekee ambayo huwa na umbo na tabia ya kipekee au mahususi, majina haya yanaweza kuwa ya watu, mfano, Ahmad, Innocent, Khamisi; majina ya mahali, mfano, Kojani, Mwanza, Fundo, Birikau, Kinyasini n.k. Ni kweli kwamba Innocent

wako wingi duniani lakini kila mmoja yuko tofauti na mwingine, hii ina maana kuwa ni lazima Innocent hao watatofautiana kirangi, kimaumbile, kitabia, mwendo na hata sauti. Hivyo bado litabakia jina la Innocent ni la kipekee kwa kila mmoja.

Ingawaje kuna majina hayo ya kipekee, bado majina hayo hayaleti dhana kuwa jina alilopewa mtu na wazazi wake baada ya kuzaliwa kuwa ndio tafsiri halisi ya alivyo kwa sura, tabia au umbo. Mfano ‘Innocent’ jina ambalo kapewa na wazazi wake, je analingana jina lake na tabia yake? Jina “Innocent” kama kiashiria linaoana baina ya mtu huyo anayelitwa hivyo kama ni kiashiriwa chake kimaana na matendo yake? Matinde (ameshatajwa) anasema, kila lugha ina majina ya pekee ambayo hurejelea watu, siku, miezi, maziwa, mito, miji, vijiji nk. Mathalani: Mwita, Mwikali, Wanjala, Dodoma, Marekani, Jumatano, Disemba nk.

Hata hivyo majina haya huwa hayana uhusiano wa moja kwa moja na kirejelewa chake. Ingawaje mawazo haya yanapingana na yale ya Mutembei (2009) anayeuliza: Kwa nini watu hutoa majina ya vitu, mahali, watu au matukio? Je, ni utambulisho au kielelezo cha yaliyopita au ni utabiri wa yatakayotokea? Akijijibu maswali hayo, Mutembei (ameshatajwa) anaeleza kuwa, kwa vyovyote vile kuna msukumo unaowafanya watu watoe majina. Majina tunayopewa huwa ni utambulisho wa asili zetu, kwa kumtambulisha mtu, eneo analotoka, tabia na sifa zake na humtofautisha mtu mmoja na mwingine. Kwa kuwa lugha inamhusu mwanadamu, maisha yake, kazi zake, migogoro yake na jinsi anavyoishi ndani ya mazingira yake (Buberwa, 2010).

Kutokuwa na uhusiano wa moja kwa moja wa majina ya pekee ya watu na kirejelewa chake bila shaka ndio maana baadae jamii hutoa jina kwa mtu lililolandana naye, jina ambalohushabihiana na umbo au tabia ya mtu huyo baada ya kukulia na tabia fulani

au umbo fulani. Jina la ziada alilopewa mtu, mbali ya lile jina alilopewa na wazazi wake huitwa kuwa ni jina la utani. Johnson na Sacleux (1939) wameeleza utani kuwa ni mila, kabila au mlango mmoja, kuwa na udugu; ni hali ya watu kukubaliana na kuungana pamoja kwa minajili ya uelewano mzuri kati yao. Wakati mwingine utani huleta uelewano unaozidi mipaka kati ya watu.

Redcliffe-Brown (1940) alieleza utani kuwa ni uhusiano wa kufanyiana masihara ambao ni tofauti na desturi ya kutoheshimiana. Madhumuni yake makubwa ni kupunguza na kuondoa kabisa uhasama na chuki iliyokuwepo baina ya udugu huo. Jina la utani ni jina linaloakisi muonekano mwingine kwa mtu aliyenasibishwa na jina hilo pia huleta kujiakisi yeye mwenyewe na kumpa picha halisi ya jinsi anavyoonekana na jamii. Majina ya utani huathiri ukuaji wa mtoto katika muelekeo hasi na chanya (Ritchie. 2010).

Katika Afrika, utani pamoja na kuwa ni burudani, lakini pia una maana zaidi ya udugu wa damu. Jones (2007) anasema kuwa, kwa watu wa Mali, utani huitwa “Sinankuna”. Sinankuna inahusisha watu wenye historia na utamaduni wa aina moja; na wanaounganishwa kutokana na familia maalumu za kabila moja. Kwa maelezo yake, Sinankuna ni zaidi ya masihara, inalenga kuepusha migogoro ili kulinda utamaduni na uchumi wa jamii. (Tafsiri yangu).

Freeman (1977) wa Rwanda anasema kuwa, utani wa jadi katika jamii ya Wanyarwanda, unatafautiana na utani unaofanyika maofisini. Kimsingi, utani wa jadi una thamani kuliko ule unaofanyika sehemu za kazi. Kouyate (2003) wa Guinea ameeleza, kupitia utani, wajukuu hulindwa na bibi au babu zao wasiadhibiwe na

wazazi. Kamusi Teule ya Kiswahili Kilele cha Lugha (2014) na Kamusi ya Kiswahili Sanifu (1981) zinashabihiana kwa kueleza kuwa utani ni ile hali inayozoeleka kwa jamii yoyote iwayo ya kufanyiana mambo ya dhihaka au masihara au mzaha mambo ambayo hufungamana na taratibu za mila na desturi za jamii, na ambayo hufanywa bila ya chuki baina ya wanaotania.

Sengo (1975) anasema mpaka hivi leo waandishi wengi wanakisia kwamba utani uliletwa Tanzania na wafanya biashara wa Kiarabu na hatimaye kuigwa katika mkondo wa taratibu za mwenendo wa Kibantu. Sengo (2009) anauelezea utani kuwa ni uhusiano wa kijamii uliojengeka baina ya pande mbili, wenye lengo la kufurahisha, kufunza, kukosoa na kukuza uhusiano kwa kuzingatia mila na desturi husika za jamii. Ni kielelezo kimoja wapo kinachotambulisha mila na desturi za watu katika jamii. Hata hivyo utani unatofautiana kwa namna moja au nyingine, kulingana na tamaduni na jadi za watu, kutoka jamii moja na nyingine.

Mwaruka (1974) ameelezea utani kuwa ni ujirani na urafiki wa mazoea. Amefafanua juu ya chimbuko la utani ulivyoingia katika koo za Kizaramo. Rashid (2011) katika utafiti wake kuhusu utani Pemba, alibaini utani unachukua nafasi kubwa katika maeneo ya makazini kama vile ukulini, ukwezini, na uvuvini.

Kwa mujibu wa Sengo na Lucas (1975), utani wa Kiafrika ni udugu mzito wenye isimu au chanzo chake kwenye matukio ya kimaisha. Wao wameuhusisha utani na matukio ya vita, njaa na matambiko. Kwa mujibu wa wataalamu hao, utani hubainika kama wa kifamilia kati ya babu na wajukuu zake, mume au mke na shemegi zake, utani baina ya mabinamu, watoto wa shangazi na mjomba, vilabu vya mchezo mfano

Simba na Yanga. Mbali ya matendo ya utani pia watu wenye kawaida ya kutaniana huweza kuitana majina ya mzaha au ya matani hata ikiwa majina yenyewe ni ya masimango au ya maudhi. Hali ya kutaniana kwa watani huzalisha pia majina ya mizaha kinyume na majina yao halisi kati ya watani. Majina hayo huitwa majina ya utani.

Majina ya utani yanaonekana kuwa na mvuto na hata kubeba kwa namna fulani uhalisia wa jina la utani na kirejelewa yaani mtu mwenyewe kimaana. Hii imetokana na kupata jina hilo baada ya kueleweka tabia ya mtu na hivyo jina analopewa la utani hubeba tabia ya mtu huyo, au mtu hupewa jina baada ya kugundulika kwa umbile alilonaldo na hivyo jina hubeba mnasaba wa umbile la mtu. Majina ya aina hii huwa ni tofauti na majina anayopewa mtoto na wazazi wake, ambapo mtoto hupewa jina kabla ya kujuilikana tabia yake atakayokuwa nayo au umbile lake atakalolibeba baada ya kuishi na hivyo jina lake halina mnasaba wowote na maana ya jina hilo. Wakati mwingine majina yanayotolewa wakati huo mtoto anapozaliwa huwa ni majina ya urithi au ya ukoo tu huwa si majina yenye mshabaha na atakavyokuwa. Baada ya muda wa kuishi katika ulimwengu hugundulika kuwa majina aliyopewa mtoto uchangani kwake ni tofauti na umbile au tabia yake mtoto huyo anapokuwa mkubwa.

Katika hali hiyo, mtu hupata jina jingine la utani kutoka katika jamii yake. Jina ambalo hutokana na tabia au umbile lake la ukubwani, jina ambalo huwa ni tofauti kabisa na jina alilopewa na wazazi wake. Jina hili la ukubwani huitwa jina la utani, kama vile mtu anaitwa “Juma kahawa”. Kahawa sio jina linalotokana na mzazi wake lakini kapewa jina hilo kutokana na kazi yake anayoifanya ya kuuza kahawa na yumkini mtu huyo haeleweki katika jamii kama hakuitwa jina hilo la Juma Kahawa.

Mara nyingine hutokea wanafunzi darasani anaitwa na wenzake “kilaza”; hili sio jina alilopewa na wazazi wake bali ni jina la utani lililoibuliwa na wenzake darasani au katika mazingira ya kujifunza, labda kutokana na tabia yake ya kutofahamu masomo yake vyema darasani au uzito alionao mtu wa kupokea mafunzo. Kuna wakati mtu anaweza kuitwa “mava”. Hili sio jina alilopewa na wazazi wake lakini kalipata kutoka katika jamii inayomzunguka kutokana na tabia yake ya kutoshiba au kutotosheka na chakula. Ni jina linalomaanisha mtu asiyeshiba katika kula chakula. Au hatosheki kwa anachokipata ni sawa na makaburini yaani sehemu ambayo imewekwa mahsusi kwa kuzika watu.

Je, jina la utani alilopewa mtu katika jamii yake lina maana gani au linaakisi jambo gani kwa mhusika hata akapewa jina hilo jambo ambalo hupelekea hata mhusika kusahaulika majina yake ya asili aliyopewa na wazazi wake? Na je, ni vigezo gani vinavyotumika hadi kupatikana jina la utani la mhusika? Hali hiyo ndiyo iliyomvuta mtafiti kutathmini maana na vigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwa jamii ya Wapemba.

1.3 Tatizo la Utafiti

Mada inayohusu utani imejadiliwa katika kazi nyingi na watafiti mbalimbali kama tulivyowataja katika ufafanuzi wa Kipengele cha 1.1 hapo juu. Katika kazi hizo zimejadili kuhusu utani kwa ujumla na faida zake. Kwa mfano, Sengo na Lucas (1975) walibaini kuwa chanzo cha utani ni shida au matatizo kama vile njaa, vita na matukio mengine makubwa na wakaugawa utani huo katika daraja za kifamilia, kijirani, kibinamu, kikabila na kadhalika. Mwaruka (1974) aliangalia chimbuko la utani ulivyoingia katika koo za Kizaramo. Rashid (2011) katika utafiti wake kuhusu

maeneo ya utani unavyotumika Pemba, alibaini utani unachukua nafasi kubwa katika maeneo ya kazini kama vile kwenye ukuli, ukwezi, na uvuvi.

Kazi za watafiti hawa na wengineo, hazikugusia tathmini ya maana ya majina ya utani wala vigezo vinavyotumika kupata majina ya utani kwa jamii. Jambo hili ambalo limemfanya mtafiti abaini pengo hilo na kuamua kufanya utafiti utakaotathmini maana na vigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwa jamii. Mtafiti ameamua kufanya utafiti huu kwa jamii ya Wapemba.

1.4 Malengo ya Utafiti

1.4.1 Lengo Kuu la Utafiti

Kutathmini maana na vigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwa jamii ya Wapemba.

1.4.2 Malengo Mahsusi ya Utafiti

- (i) Kufafanua maana ya majina ya utani katika lugha ya Kiswahili yaliomo katika jamii ya Wapemba.
- (ii) Kuainisha vigezo vinavyojitokezavya kutoa majina ya utani katika Kiswahili kwa jamii ya Wapemba.

1.4.3 Maswali ya Utafiti

- (i) Ni maana gani zinazopatikana katika majina ya utani yaliomo katika jamii ya Wapemba?
- (ii) Kuna vigezo gani vinavyotumika kuainisha majina ya utani kwa jamii ya Wapemba?

1.5 Umuhimu wa Utafiti

Utafiti huu utasaidia kupata taarifa mpya zinazotokana na majina ya Utani kutoka katika Kisiwa cha Pemba, taarifa ambazo zitasaidia katika uwanja wa taaluma ya isimu na hata fasihi ya Kiswahili, hasa katika kipengele cha majina ya Utani. Utafiti huu utasaidia kutumika katika taasisi mbalimbali za elimu kwa marejeleo kama vile vyuo vikuu, vyuo vya ualimu, shule za sekondari na nyenginezo.

1.6 Mipaka ya Utafiti

Utafiti huu uliangalia kipengele cha utani lakini ulijikita zaidi katika kutathmini maana na vigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwa jamii ya Wapemba. Utafiti huu haukujikita kuangalia athari za majina ya utani wala faida za majina ya utani. Pia haukutoa tofauti kati ya majina ya utani na majina halisi ya watu.

SURA YA PILI

UPITIAJI WA KAZI TANGULIZI NA MKABALA WA KINADHARIA

2.1 Utangulizi

Sura hii inajadili maandishi mbalimbali yaliyoandikwa kuhusu mada hii. Mtafiti amepitia na kutathmini maandishi ya wataalamu na watafiti mbalimbali yenye ukaribu na mada hii. Pia ameeleza nadharia zilizoongoza utafiti huu.

2.2 Dhana ya Utoaji wa Majina

Dhana ya utoaji wa majina imejadiliwa na wataalamu mbalimbali ambapo kila mmoja ameelezea muelekeo wake katika ufafanuzi wa majina. Baadhi ya wataalamu hao ni kama vile Danice (2011) anasema kuwa majina mingi ya watu na mahali yana maana, mara nyingi maana hizi ni za kidini. Majina yanayotolewa huonesha mawazo na tajriba za kidini. Kwa mfano, nchini Nigeria, jina la Babatunde, lenye maana ya ‘baba karejea’; hutolewa baada ya kuzaliwa mtoto wa kiume.

Buberwa (2010) alifanya utafiti juu ya utoaji wa majina ya mahali. Aliyagawa majina katika makundi. Utafiti wake umetoa mwanga kwa mtafiti kugundua na kushabihisha dhana aliyonayo kuwa majina hutolewa kwa sababu maalumu, hali ambayo imemfanya mtafiti ahusishe utafiti wake na kupata maana majina ya utani kwa jamii ya wapemba.

Mulokozi (1996) ameelezea majina ya mafumbo ambayo hupewa watu katika baadhi ya makabila baada ya kuzaliwa na kaelezea maana ya mafumbo hayo; kwa mfano mtoto anayezaliwa na dosari za maumbile huitwa “njiti”, mtoto anayezaliwa wakati wa njaa huitwa “mwanjaa” na aliyezaliwa wakati wa vita huitwa “mamvita”. Katika

kazi yake hiyo Mulokozi hakueleza tathmini ya maana ya majina hayo, ingawaje ameelezea ni kwa vipi majina hayo ya utani hupatikana katika makabila aliyoyaandikia jambo ambalo litampa mwanga mtafiti katika kazi yake.

Amiri (2011) na Msanjila na wenzake (2009) wametaja umuhimu wa majina katika suala la utambulisho, kwa kueleza uhusiano wa jamii. Majina ya vitu na matukio hutolewa kwa lugha inayozungumzwa na jamii na hubeba maana ambazo kimsingi zinaeleweka na wanajamii. Wametoa mfano wa majina kama vile Manzale, ni jina la mtoto aliyezaliwa wakati wa njaa. Matonya, amezaliwa wakati wa mvua. Jina la Chonya Magulu linatokana na tukio la njaa lililotokea mwaka 1880.

Ali (2014) alichunguza dhima ya fasili ya majina ya mitaa ya mjini Unguja ameeleza kuwa majina ni kipengele kimoja wapo cha fasihi chenye manufaa makubwa kwa jamii ya Ki-Unguja, kwani hutambulisha utamaduni wao, kujua asili yao na kujua siri zilizomo ndani ya majina. Kazi hii imemsaidia mtafiti kuelewa kuwa majina yana siri na manufaa ndani yake hivyo imemshajiisha mtafiti kuchunguza vyema siri hizo katika kufanya tathmini ya maana na vigezo vilivyotumika kupata majina ya utani kwa jamii ya Wapemba.

Kihore na Chuwa (1999) walichunguza mbinu za kubuni majina ya kibiashara na wakaona kuwa, kuna mbinu nyingi zinazotumika katika kutoa majina. Miongoni mwa mbinu hizo ni:

- (i) Kutumia mbinu za kisitiari kwa kufananisha kazi au dhima. Mfano, dawa ya kuulia wadudu waharibifu huitwa komesha, kiboko na hongera.
- (ii) Kufananisha nguvu, uimara na uwezo. Mfano, saruji chapa mbuni, majani ya chai chapa ya simba.

- (iii) Kutumia majina ya kijografia. Mfano kibiriti chapa KIBOKO. Kiwanda cha vibiriti aina hii kipo Moshi eneo lililo karibu na kilele cha Kibo cha Mlima Kilimanjaro. Ingawaje mfanano huu wa kisitiari umelenga katika mlima wa Kibo lakini inawezekana pia kufananisha aina hiyo ya kibiriti na mnyama ‘kiboko’.

Kazi yao imesaidia kuelewa maana ya majina ya utani hasa yale ya jamii ya Wapemba na vigezo vinavyopelekea kupatikana kwake. Kwa kurejea maelezo ya kazi tangulizi kuhusu utani, mtafiti amebaini kuwa ipo haja kubwa ya kutafiti dhana nzima ya utani kwa kuzingatia mada ya mtafiti inayohusu “Kutathmini maana na vigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwa jamii ya Wapemba”. Ni imani ya mtafiti kuwa eneo hilo la utafiti bado linahitajika kutafitiwa kwa kuwa bado pengo la utafiti lipo kwa mujibu wa mada na kwa dhamira ya kuendelea kukuza matumizi ya lugha ya Kiswahili katika upeo wa hali ya juu kwa jamii ya Waswahili na duniani kote.

2.3 Ufasili wa Majina ya Utani

Waandishi mbalimbali wamefafanua majina ya utani kama ambavyo yanafahamika kwa mnasaba wa jamii zao au hata jamii wanazozindikia. Philips (1990) kaeleza majina ya utani kuwa ni seti ndogo ya majina au ni majina yasiyobainishwa wazi kwa mtu, na mara nyingi hayajuilikani na watu wengi. Aliongeza kuwa kwa vile majina hayo hayajuikani na watu wengi ni familia tu au watu wa karibu ndio ambao wanayatambua na kuyatumia (Tafsiri yangu). Alleton (1981) na Blum (1997) walifasili majina ya utani kuwa ni majina madogo (xiao-ming) au majina ya maziwa (ru-ming) na wakayahusisha majina hayo kuwa ni majina kioo na kwamba sio majina halisi ya mtu (Tafsiri yangu).

Liao (2006) alifasili majina ya utani kama ni majina yasiyo rasmi kwa mtu na kwamba ni majina ambayo hayasajiliwi katika Ofisi ya usajili wa raia wa Taiwan. Fang na Heng (1983) walikuwa na muelekeo sawa na ule wa Alleton (1981) na Blum (1997) kuwa majina ya utani ni majina ya maziwa ambayo hutumiwa na wanafamilia na miongoni mwa marafiki wa karibu. Hsiao-ching (2008) amefasili majina ya utani kuwa ni majina yasiyopangwa ya mtu ambayo kwa kawaida hutumiwa na wanajamii. (Tafsiri yangu).

Ritchie (2010) katika utafiti wake ulioelezea athari ya kijamii katika majina ya utani, anasema wazazi wanatoa majina kwa watoto wao kwa vile wanavyodhania jina hilo linaoana na mawazo yake au fikra zake ambazo hubakia katika maisha yake. Kwa upande mwingine majina ya utani humuona mtoto na jina jengine kuliko lile alilopewa na wazazi wake na huakisi vile ambavyo watu wengine wanavyomuangalia mtoto huyo katika jamii. Jina la utani huanza na kundi dogo la watu lakini baadae hupata umaarufu kwa watu wengi na huwa kama ni kiainisho kikuu cha mtoto na jinsi watu wengine wanavyomuona (Tafsiri yangu).

Rashid (2011) katika utafiti wake unaozungumzia athari za lugha ya utani kwa jamii ya Wapemba ameandika kuwa utani unahusisha taratibu ambazo zimekubaliwa na jamii husika ambazo wanajamii huambiana maneno na kutendana vitendo vinavyokubalika na jamii hiyo, kama ni dhihaka au masihara, na hivyo hakuna chuki inayoweza kuibuka kutokana na maneno hayo.

Kwa kuhitimishia tunaweza kusema, majina ya utani ni majina ambayo watu hupewa au huyapata kutoka kwa wanajamii kinyume na jina lake halisi ambayo huakisi tabia, umbo, au ujuzi alionao mtu huyo na huweza kumpatia umaarufu kupitia majina hayo.

2.4 Kazi Tangulizi Zihusuzo Utani

Ni jambo lisilopingika kwamba majina ya utani yamekuwa ni maarufu na yakitumiwa na jamii nyingi kwa karne nyingi zilizopita. Tafiti nyingi zimejitahidi kuelezea utanikwanamna tofauti jinsi majina hayo yalivyoanza kutumika na kwa mielekeo tofauti. Kwa mfano, Shankle (1955) katika utafiti wake aligundua kuwa Wamarekani ni watu ambao wanatumia majina ya utani zaidi kuliko jamii nyengine nyingi. Aligundua kuwa Wamarekani walikuwa wanawapa majina ya utani wake zao, waume zao, watoto wao, rafiki zao na hata maadui zao na hakuna mtu yeyote kwao wao ambaye ni mtakatifu wa kukosa jina la utani. Aliongeza kushajiisha kuwa hakuna jina lililotukufu au lililoegemezwa kwao lisifupishwe au kubuniwa upya, iwe jina hilo ni lenye upendo, ucheshi au la manyanyaso. Majina ya utani hujengwa kuwa ni ya kupongezwa au kukosolewa (Tafsiri yangu).

Utafiti huu umemsaidia mtafiti kutambua kuwa sio wanaume peke yao wenye majina ya utani bali pia hata wanawake wanahusishwa katika kuangalia majina ya utani. Sio hilo tu lakini pia utafiti huu umempa mwanga mtafiti kugundua kuwa majina ya ufupisho kwa Wamarekani ambayo yanatokana na majina yao halisi wanayahesabu kuwa ni miongoni mwa majina ya utani, jambo ambalo litampa pia changamoto la kuchunguza uhalisia huo kwa jamii za Wapemba.

Kiesling (1997) alifanya utafiti wa kuangalia majina ya utani katika taasisi za elimu huko Marekani. Aligundua kuwa mazungumzo ya utani yalitumika sana kwa wanaume kuliko wanawake. Utafiti wake haukujikita sana kutathmini maana na vigezo vilivyotumika kuibua majina ya utani. Katika utafiti huu mtafiti atapata

kuangalia hicho ambacho Kiesling (ameshatajwa) hakupata kukiangalia cha kutathmini maana ya majina ya utani na vigezo vya majina hayo.

Mehrabian na Pierce (1993) waliangalia tofauti ya majina ya utani na majina halisi ya watu. Wao waligundua kuwa kila aina ya majina yana umuhimu katika nafasi yake. Kwa mfano, majina halisi ya watu yana hadhi zaidi katika muelekeo wa mafanikio na kujenga hamasa na fikra nzuri zaidi katika sehemu za kazi na ujuzi wa kitaalamu lakini majina ya utani hadhi yake inalenga zaidi juu ya kujenga umaarufu na kufurahisha (Tafsiri yangu). Utafiti wa Mehrabian na Pierce (wameshatajwa) umemsaidia sana mtafiti kuchunguza uhalisia wa maana ya majina ya utani na vigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwa jamii ya Wapemba, jambo ambalo Mehrabian na Pierce (wameshatajwa) hawakutaja katika utafiti wao.

Katika utafiti wake McConnel-Giner (2005) anaeleza kuwa wanaume ndio wenye majina ya utani zaidi kuliko wanawake. Dhana hii imeungwa mkono pia na Liao (2006) alipofanya utafiti wake aligundua kuwa majina mengi ya utani yanahusisha wanaume zaidi kuliko wanawake. Aligundua kuwa katika shule aliyoifanyia utafiti ya Feng Dong yenye wanawake 152, kati yao 119 sawa na asilimia 78.29 wana majina ya utani. Pia kati ya wanaume 142, kati yao 131 sawa na asilimia 91.61 wana majina ya utani. Vilevile aligundua kuwa kati ya madarasa manane (08) ya shule hiyo karibu madarasa matatu (03) yanaweza kuwa yana wanafunzi wenye majina ya utani wakiwemo wanawake na wanaume.

Kuranchie (2012) amefanya utafiti wa majina ya Utani na kuangalia athari za majina hayo kwa wanafunzi katika kujifunza. Katika utafiti wake aligundua kuwa majina ya

utani yanatumiwa katika shule nyingi nchini Ghana kama yanavyotumika katika nchi nyingine. Aligundua kuwa karibu asilimia 77.02 ya majina ya utani yanatumiwa na wanafunzi wa elimu ya juu hasa kwa wanaume ingawaje utumiaji huo wa majina ya utani unaathiri muelekeo wao wa kujifunza hasa katika kujaribu kujibu maswali darasani, kutoa maoni yao na kujieleza darasani (Tafsiri yangu).

Hivyo basi katika tafiti zao za Liao na Kuranchie (wameshatajwa) zilimsaidia sana mtafiti kuendelea kutambua kuwa majina ya utani yanajitokeza kwa jinsia zote mbili (wanawake na wanaume) na kwa hivyo mtafiti amechunguza jinsia zote mbili bila ya ubaguzi ili kuweza kufanya tathmini bora ya majina ya utani kwa jamii ya Wapemba. Suta, na Mnyamba (1999) walichunguza jinsi utani ulivyochangia katika kuhuisha amani na utangamano miongoni mwa wanajamii wa Bena nchini Tanzania. Katika utafiti wao walieleza jukumu la utani kuwa ni kuimarisha uhusiano mwema miongoni mwa wanajamii. Katika harakati za kutaniana, jamii ya Wabena iliweza kutatua migogoro yao, kufunza na kurithisha maadili mema na kuonesha nafasi ya vijana katika jamii. Walieleza kuwa malumbano ya utani hubadilika kulingana na mabadiliko ya kiuchumi yanayotokea katika jamii husika.

Kwa mantiki hiyo semi za utani zilizokuwa zikitumiwa na Wabena kabla ya ukoloni ni tofauti na zilizokuwa wakati wa ukoloni na baada ya uhuru. Utafiti huo uligusia pia chanzo cha uhusiano wa kutaniana baina ya Wabena na makabila mengine ya Tanzania kama Wanyamwezi, Wangoni, Wanyakyusa, nakadhalika. Aidha walionyesha kuwa hata baadhi ya majina ya makabila yaliibuka kutokana na misingi ya utani. Kwa mfano Wanyamwezi maana yake ni ‘wanang’ara kama mwezi’. Kazi ya watafiti hawa imekuwa na mchango mkubwa kwa kutoa maana ya baadhi ya majina

ya utani, lakini katika utafiti wao hawakueleza vigezo vinavyotumika kupata majina ya utani kwa jamii walizozitafiti jambo ambalo ndio lengo la utafiti huu.

Starks na wenzake (2011) katika utafiti wao wa majina ya utani na utambulisho wa vijana, wameandika kuwa, majina mengi ya utani yanayoibushwa kwa watu katika maisha yao, jina la utani huwa na nguvu ya kimatumizi kwa muhusika binafsi na utambulisho wake. Karibu majina mengi ya utani hubeba sifa za muhusika wa jina na kwa msingi huo jina hilo huibua dhana juu ya muhusika. Dhana hizo huchangia katika kuibua dhana zenye mielekeo mizuri au mibaya kwa muhusika wa jina la utani na mara nyingi huwa sio za kweli.

Waziri na Dlourine (1998) waliangalia jinsi utani ulivyochangia amani na utengamano katika jamii ya Wapare iliyoko Kaskazini mwa Tanzania. Katika utafiti wao walieleza asili ya utani katika jamii ya Wapare kuwa ni vita vya kikabila. Kwa mfano, neno ‘Pare’ limetolewa na Wachaga wakimaanisha “Mpige”. Hali hii ilisababisha wakaazi wa Nyanda za juu Kaskazini ya Tanzania kuitwa Wapare. Huu ndio mwanzo wa uhusiano wa kutaniana baina ya makabila haya mawili. Katika maelezo hayo ya Waziri na Dlourine (wamaeshatajwa) utagundua kuwa jina la “Pare” limeibuka hapo awali kutokana na utani. Tunaweza kusema kuwa hilo lilianzia na jina la utani lakini lilikubalika na wingi kuwa jina la kabila la Wapare na ndipo likatumika.

Mshihiri (1970) alifanya utafiti wa utani kwa jamii ya Ushambala. Katika utafiti wake alibaini kuwa asili ya Ushambala ni Seuta. Asili hii inawaunganisha pia Wabondei, Wazigua na ukoo wa Wakilindi. Mtafiti aligundua kuwa makabila haya yalifika Handeni yakitokea Kenya. Vita baina yao na Wamasai viliwafanya kutawanyika na

kufika katika sehemu za miinuko ya Usambara, Bonde na wengine kubakia Handeni. Mtafiti alieleza kuwa chanzo cha utani katika jamii ya Usambara ni vita na Wakinatui. Baada ya vita semi za utani zilizuka kwa misingi ya kufurahia ushindi. Pia utani ulisababishwa na maingiliano ya ndoa na jamii nyengine kama Wazaramo, Wanyamwezi, Wasukuma, na kadhalika. Utani pia ulifanywa katika ngazi za familia, koo, marafiki na mashemegi. Utafiti huu umetaja utani kwa ujumla, jambo ambalo limemsaidia mtafiti kugundua baadhi ya sababu na daraja za utani. Ijapokuwa utafiti haukugusia tathmini ya maana ya majina ya utani na vigezo vya majina ya utani kwa jamii alizozitafiti.

2.5 Pengo la Utafiti

Pamoja na kwamba katika Kipengele cha 2.4 kimefafanua kuhusu tafiti zilizofanywa kuhusu utani kutoka kwa wataalamu mbali mbali, imebainika kuwa bado hakuna utafiti uliofanywa kuhusu ufafanuzi wa maana ya majina ya utani na hakuna utafiti uliobainisha vigezo vinavyojitokeza kutoa majina ya utani kwa jamii ya Wapemba. Hivyo, kuwepo kwa pengo hili kumemsukuma mtafiti kufanya utafiti huu ambao utatathmini maana na vigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwa jamii ya Wapemba.

2.6 Mkabala wa Kinadharia

Katika uandishi wa kazi hii, matumizi ya nadharia yana nafasi kubwa ya kuiumba kazi husika kwa uteuzi wa nadharia stahiki. Ni ukweli usiopingika kila nadharia ina uzuri au ubora na udhaifu au mapungufu. Uteuzi sahihi wa nadharia utasaidia sana katika uchambuzi mzuri wa mada ya mtafiti. Katika utafiti huu, mtafiti ametumia Nadharia ya Uchanganuzi Hakiki na Usemi. pamoja na Nadharia ya Maana (Umaanishaji).

Mtafiti ametumia nadharia hizi kwa kuamini kuwa zimefaa sana katika uchambuzi wa data za utafiti alizozikusanya. Kila nadharia inalenga kufanya uchambuzi wa lengo na suali lake. Maelezo ya nadharia hizo ni kama ifuatavyo:

2.6.1 Nadharia ya Uchanganuzi Hakiki na Usemi

Nadharia hii ilibuniwa miaka themanini baada ya utambuzi wa majukumu ya lugha katika kuratibu uwezo wa mamlaka miongoni mwa wanajamii. Waasisi wa nadharia hii ni pamoja na Teun Van Dijk, Norman Fairclough, G. Kress, Theo Van Leeuwen na Ruth Wodak. Nadharia ya Uchanganuzi Hakiki na Usemi (UHU) hutambua uamilifu wa lugha katika jamii ambao hukitwa katika miktadha ya matumizi (Wodak, 2000; Benk, 2000).

Nadharia ya UHU hudhihirisha na kuchanganua uhusiano wa lugha na ruwaza za kiuwezo. Huchanganua muundo uliowazi wa mahusiano ya kimamlaka, kiubaguzi, kiuwezo na kiutawala ambayo hudhihirishwa na kushamirishwa na lugha. Aidha lugha huhodhi historia na itikadi za jamii (Buliba na wenzake, 2014). Msingi wa nadharia hii ni kuwa lugha yenyewe haina uwezo wala mamlaka. Bali hupata uwezo huu kutokana na wanajamii wenye kumiliki uwezo katika jamii husika. Sifa muhimu ya nadharia hii ni kule kujihusisha na uwezo na mamlaka kama kitovu cha maisha ya jamii.

Kress (1985) alibainisha jinsi ambavyo nadharia hii ilikuwa ya kipekee katika uchanganuzi wa lugha. Aliorodhesha makisio mahsusi ambayo yametokea kuwa msingi wa nadharia hii. Makisio yenyewe ni:

- (i) Lugha ni swala la kijamii.

- (ii) Makundi ya jamii, taasisi za jamii na kila mwanajamii huwa na maana halisi na thamani ambazo hubainishwa kupitia kwa lugha katika utaratibu mahsusi.
- (iii) Matini na usemi ni viambajengo mwafaka vya lugha katika mawasiliano.
- (iv) Kuna uhusiano baina ya lugha ya kisayansi na lugha ya kijamii.

Kutokana na maelezo hayo inabainika kuwa uamilifu wa lugha sio tu wa mawasiliano, bali lugha huhodhi itikadi, mielekeo na matarajio ya watumiaji wake. Mtafiti amevutika kuitumia nadharia hii kwa sababu imetoa msaada mkubwa katika kubainisha majina ya utani jinsi yalivyoibushwa kwa kuzingatia vigezo na mazingira tofauti kwa jamii ya Wapemba kulingana na uamilifu wake. Majina hayo ya utani yameonesha pia kuwa yamekitwa katika miktadha ya matumizi kwa watumiaji wake wa maeneo mbalimbali na hata kutoa majina yenye kufanana na wahusika wenyewe.

Nadharia hii imebainisha wazi kuwa suala la utani ni la kijamii na majina ya utani yanayoibushwa hutokana na jamii husika au makundi ya jamii husika au taasisi na kwamba kila kundi huwa na maana halisi ya thamani ambazo hubainishwa kupitia kwa lugha katika utaratibu mahsusi. Brown na Yule (1983) wanasema uchanganuzi usemi ni uchanganuzi wa lugha katika uamilifu wake, hivyo basi uchanganuzi huu hauwezi kuwekewa mipaka ya kiisimu. Kutokana na kijejezi hiki, lugha ni sharti ichunguzwe kwa misingi ya matumizi yake katika miktadha mbalimbali kutegemea watumiaji wake.

Aidha, nadharia hii imedhihirisha hali iliyotajwa katika misingi ya nadharia hii kuwa majina ya Utani yanatokana na makundi ya kijamii na hutumika kwa wanakundi husika bila ya kuchukiana lakini pale anapotokea mtumiaji wa nje ya kundi husika

ndipo huzua tafrani na matatizo. Hii imedhihirisha kuwa, mtumiaji wa nje ya kundi aliyetumia jina la utani la mtu aliyemo katika kundi fulani, anavyopata upinzani na tafrani ya kutumia jina la utani la rika au kundi lisilokuwa lakwake. Lakini pia kuna tafrani ambayo anazua mtu ambaye hakuridhika na jina la utani ambalo kapewa na jamii na inda anazozipata iwapo atakataa matakwa ya jamii. Nadharia ya UHU imetumika kuchambua lengo mahsusi la pili na swali la pili la pili la utafiti huu.

2.6.2 Nadharia ya Maana (Umaanishaji)

Nadharia ya maana ni nadharia iliyoasisiwa na Grice (1975). Nadharia hii inaeleza kwamba, watu hawasemi waziwazi, ili kupata ujumbe kamili kutokana na kile wanachokisema, ni sharti kuwe na maana katika jambo, matukio au hali fulani hutokana na tafsiri ya kimuktadha pamoja na elimu shirikishi. Yaani ni zao la ushirikiano baina ya msikilizaji na msemaji.

Nadharia hii ndiyo iliyotathmini maanaya majina ya utani. Ni nadharia iliyotusaidia kutupatia nafasi ya kuelezea tafsiri za majina ya utani kama yanavyoeleweka katika jamii husika na kwa kupitia mgawanyo wa viwango vya maana. Majina ya utani ya jamii ya Wapemba yamebeba maana ambazo ndani yake yanahitajia elimu shirikishi kati ya msemaji na msikilizaji. Sio rahisi kwa baadhi ya majina hayo kupata maana yake bila kupata elimu shirikishi ya watumiaji wa majina hayo ya utani kimuktadha wa matukio au hali inayoelekezwa. Nadharia hii ya Maana (Umaanishaji) imetumika kufanya uchambuzi wa lengo la kwanza la utafiti huu na pia kujibu swali la kwanza la utafiti huu.

2.7 Hitimisho la Sura

Sura hii imebainisha dhana ya utoaji wa majina, fasili ya majina ya utani, dhana ya utani, kazi tangulizi zihusuzo utani. Sura hii pia imeelezea kwa uwazi mikabala ya kinadharia na uchambuzi wa nadharia hizo kwa uwazi ambazo utafiti huu umeifuata na kumalizi na hitimisho.

SURA YA TATU

MBINU ZA UTAFITI

3.1 Utangulizi

Sura hii inazungumzia mbinu mbalimbali ambazo mtafiti alizitumia katika mchakato mzima wa kufanya utafiti huu. Mbinu ni njia zinazotumika kukusanya taarifa na kuchambua katika kupata ukweli, kusulihisha jambo, kujibu swali au kutatua tatizo (Opie, 2004). Vipengele vinavyobainshwa katika Sura hii ni mpango wa utafiti, eneo la utafiti, sampulilengwa ya watafitiwa, mbinu za kukusanya data, mchakato wa kukusanya na kuchanganua data na muhtasari wa sura.

3.2 Mkabala wa Utafiti

Mkabala wa utafiti ni namna ya kufanya utafiti kwa kuhusianisha njia mbalimbali. Kuna mikabala mitatu ya utafiti: Mkabala wa kiidadi, mkabala wa kitaamuli na mkabala mseto. Ili kufikia malengo ya utafiti, mtafiti alitumia mkabala wa kitaamuli na mkabala wa kiidadi. Mkabala wa kitaamuli unafafanuliwa na Dornyei (2007) kuwa ni mkabala unaojumuisha mbinu za ukusanyaji wa data ambazo husaidia kupata taarifa zisizokuwa za kiidadi ambazo kimsingi si za kitakwimu. Mkabala huu pia hutumika katika utafiti kueleza hali, tabia, sifa na uhusiano uliopo kati ya mtu au kikundi fulani cha watu. Vilevile, mkabala huu hutumika kueleza taarifa mbalimbali kuhusu masuala ya kijamii, mawazo ya watu na mitazamo yao kuhusu jamii (Enon, 1998). Kwa kutumia njia za , hojaji na mahojiano, data zilikusanywa kutoka katika sampuli iliyoteuliwa na matokeo ya data hizo yalifafanuliwa kwa kutumia mkabala huu.

3.3 Eneo la Utafiti

Utafiti huu utafanyika katika kisiwa cha Pemba kilichoko Zanzibar kwenye bahari ya Hindi, katika mwambao wa Afrika ya Mashariki. Maeneo yanayohusika na utafiti huu ni ya Mkoa wa Kaskazini Pemba ukihusisha Wilaya zake zote mbili; Wilaya ya Wete na Wilaya ya Micheweni.

Wilaya ya Wete ilihusisha shule nne za sekondari nazo ni; Utaani, Kiuyu Minungwini na Gando. Baraza mbili za wazee nazo ni; Wezarohoyo ya Mtemani na Baraza ya Mtendeni Kizimbani. Baraza mbili za vijana nazo ni; Mshelishelikibutu na Mzambaraunitakao. Pia Soko la matunda la Wete na Soko la samaki Kojani na timu mbili za mpira wa miguu za Jamhuri na Shaba.

Katika Wilaya ya Micheweni utafiti ulihusisha shule tatu za sekondari za Konde, Wingwi na Micheweni. Baraza mbili za wazee ambazo ni: baraza ya wazee ya Kiuyu cha Manda na Kiuyu Micheweni, pia baraza za vijana za Tumbe na Kiuyu Mbuyuni. Soko kuu la matunda ya Konde na soko la samaki la Wingwi Njuguni na hatimaye timu ya Okapi ya Msuka Wilaya ya Micheweni. Mtafiti aliteua eneo tajwa kwa kutumia njia ya bahati na sibu ambayo inayapa maeneo yote nafasi sawa ya kufanyiwa utafiti.

Utafiti uliofanywa katika shule za Sekondari zilizotajwa katika utafiti huu zilihusisha madarsa ya Kidato cha kwanza, pili, tatu, nne, tano na sita. Maelezo ya idadi ya watafitiwa kwa shule zote zilizohusishwa katika utafiti huu yanafafanuliwa vyema na jedwali 3.1 linalofuata:

Jedwali Na. 3.1: Muhutasari wa Idadi ya Watafitiwa kwa Shule za Sekondari

Shule	Idadi	Wanawake	Wanaume
Utaani	55	29	26
Kiuyu Minungwini	46	21	25
Gando	41	25	16
Konde	62	23	39
Wingwi	61	22	39
Micheweni	43	16	27
Jumla	308	136	172

Chanzo: Data ya Uwandani 2017

Data ya Jedwali 3:1 Inaonesha idadi ya watafitiwa katika utafiti huu ambapo wanawake walikuwa 136 na wanaume 172 na jumla yao ilikuwa 308.

3.4 Sampuli na Usampulishaji

Sampuli ni watu, vitu au maeneo yaliyoteuliwa na mtafiti kwa niaba ya walengwa wa utafiti ili uchunguzi ufanywe kwao kwa sharti la kupata taarifa stahiki juu ya jambo linalochunguzwa. Sampuli hupatikana kutokana na mbinu anuai za usampulishaji. Usampulishaji ni mchakato wa kuchagua idadi maalumu ya watu au vitu kutoka katika kundi la walengwa kiasi kwamba idadi iliyoteuliwa ina viashiria wakilishi vya sifa zilizopo kwenye kundi kubwa la walengwa. Aina (mbinu) ya usampulishaji iliyotumika ni Usampulishaji nasibu. Katika Usampulishaji nasibu, uteuzi wa wawakilishi hauachwi hivihivi tu bali mtafiti huamua kwa makusudi kumteua muhusika fulani kuwa mwakilishi wa wengine. Pengine, vigezo vya uteuzi wa wawakilishi vinaweza kuwa bayana lakini si kila aliyemo kwenye jamii ya watafitiwa anaweza kuchaguliwa.

Hivyo, kwa mbinu hii, upendeleo huwekwa kutegemea data alizonazo mwakilishi pamoja na mahitaji ya jambo lichunguzwalo. Kwa kuwa si rahisi kuwahoji watu wote wanaoishi katika eneo la utafiti, mtafiti amelazimika kufanya uteuzi wa sampuli ambayo itawakilisha wingine kwa kiasi cha asilimia thelathini kwa kila kundi la sampuli. Hapa mtafiti aliteua aina ya usampulishaji nasibu. Katika kuteua sampuli, mtafiti amezingatia zaidi uwepo wa data zinazohitajika sio tu katika kuteua maeneo bali hata katika kuteua watu wa kuwahoji na kuwadodosa. Jambo la kwanza litahusu uteuzi wa sampuli.

3.4.1 Uteuzi wa Sampuli

Kutokana na mada na malengo ya utafiti huu, uteuzi wa sampuli ulioteuliwa uliaminiwa kuwa na taarifa muhimu za utafiti huu. Usampulishaji nasibu ulitumika kupata idadi ya shule sita husika na idadi ya wanafunzi walioshiriki kwenye utafiti huo ni 308. Pia aina hii ya usampulishaji nasibu ulitumika kupata watafitiwa kutoka baraza nne za wazee, ambapo watafitiwa 34 wazee walitumika na vijana 28. Watafitiwa walioko masokoni 22, pamoja na timu za mpira tatu ambapo watafitiwa 36 walitumika.

3.5 Kundi Lengwa

Cooper (1989) na Vans (1990) wanafasili kundi lengwa kuwa ni wanachama wote, mtu mmoja, kikundi au elementi ambazo mtafiti amezihusisha katika utafiti wake. Katika utafiti huu kundi lengwa ni la wanajamii wanaoishi katika maeneo mbalimbali ya Mkoa wa Kaskazini Pemba. Maeneo mahususi yaliyolengwa na mtafiti ni wilaya ya Wete na Micheweni katika Mkoa wa Kaskazini Pemba. Kundi lengwa la jamii hii hujulikana kwa jina moja tu linaloitwa Wapemba. Wapemba ni watu wenye asili ya

Kisiwa cha Pemba; waliozaliwa au wanaoishi katika Kisiwa hicho cha Pemba. Kundi hili lilituliwa kama matokeo ya aina ya usampulishaji nasibuambapo mtafiti alitathmini maana na vigezo vilivyotumika kutoamajina ya utani kwa makundi hayo.

Sababu kubwa ya mtafiti kuteua kundi lengwa hilo ni kwamba mtafiti angeweza kupata taarifa za kutosha kutoka kwa watafitiwa ambao anaishi nao kwa ukaribu na katika mkoa mmoja. Hivyo basi kwa misingi hiyo, mtafiti aliweza kuwafikia watafitiwa mara nyingi zaidi kwa lengo la kwenda kukusanya taarifa anazozihitaji kulingana na mada ya utafiti, pia kulingana na wakati ambao walengwa hao walipatikana katika maeneo yao.

3.6 Uteuzi wa Watafitiwa

Watafitiwa wa utafiti huu ni wanafunzi wa shule sita za sekondari za Mkoa Kaskazini Pemba; shule tatu kwa kila Wilaya kati ya Wilaya mbili za Mkoa Kaskazini Pemba. Wilaya hizo ni Wilaya ya Wete, ambayo ilihusisha shule za Utaani, Kiuyu na Gando na Wilaya ya Micheweni ni shule za Konde sekondari, Wingwi Sekondari na Micheweni sekondari.

Mtafiti aliteua maeneo hayo ya shule kufanya utafiti wake kwasababu wanafunzi wanaosoma katika shule hizo wanatoka katika maeneo tofauti ya Mkoa wa Kaskazini Pemba, hivyo basi mtafiti aliweza kukusanya taarifa za maeneo mingi kwa wakati mdogo hasa taarifa za majina ya utani zinazowahusu watoto na vijana. Pia walengwa wa utafiti huu uliwahusu watumiaji wa baraza au maskani nane; maskani/ baraza mbili za wazee na mbili za vijana kwa Wilaya ya Wete na Micheweni, Mkoa Kaskazini Pemba.

Kwa Wilaya ya Wete baraza za wazee zilizotumika kama ni walengwa wa utafiti huu ni ya Kijiji cha Kizimbani Mtendeni na Baraza ya Wezarohoyo ya Mtemani. Na baraza za vijana kwa wilaya ya Wete ni baraza ya Mshelishelikibutu na baraza ya Mzambarautakao. Kwa Wilaya ya Micheweni, baraza za wazee zilizohusishwa katika utafiti hii ni baraza ya Kiuyu cha Manda na baraza ya Kiuyu cha Micheweni. Na zile za vijana zilihusisha baraza ya Tumbe na baraza ya Kiuyu Mbuyuni.

Mtafiti ameteua maeneo hayo kwasababu yana watumiaji wengi na wanaounganisha vijiji vidogovidogo vingi, huwasili hapo kwa mazungumzo tu. Kwa hali hiyo mtafiti aliweza kukusanya taarifa nyingi kwa watu wanaotoka katika maeneo tofauti na kwa wakati mfupi. Pia ni katika maeneo hayo ambapo majina ya utani hutumika zaidi na kwa wengi kuliko yale majina halisia ya watu.

Utafiti huu pia ulifanyika masokoni. Soko zilizotumika ni za kuuza matunda, Wete Soko kuu na soko ya Samaki ya Kojani kwa Wilaya ya Wete. Wilaya ya Micheweni ni soko kuu ya matunda ya Konde, na soko ya samaki ya Wingwi Njuguni, Mkoa Kaskazini Pemba. Sampuli iliyotumika kuteuwa maeneo hayo ni sampuli isio welekeo. Mtafiti aliteua maeneo hayo kwa sababu sehemu za masokoni hucusanya watu wengi wanaotoka maeneo mbalimbali ambayo majina ya utani hupatikana kwa wengi.

Sambamba na hayo, utafiti umelenga kwa baadhi ya timu za mpira ambapo wachezaji wao wengi huwa wana majina ya utani. Timu hizo ni zile za Jamhuri na Shaba za Wilaya ya Wete na Okapi za Wilaya ya Micheweni.

Mbali ya sababu ambazo mtafiti amezitaja zilizomgusa kuteua maeneo aliyoyataja katika kufanya utafiti pia aliona kuwa mahali ambapo watu wengi wanapokusanyika pamoja ndipo utani na majina ya utani hutumika zaidi kuliko maeneo ambayo hapana mkusanyiko wa watu wengi. Hizi ni miongoni mwa sababu ambazo zilizomgusa mtafiti kuteua maeneo hayo ya utafiti aliyoyataja. Aidha mtafiti aliweza kuibua mjadala wa wazi kuhusu maana ya baadhi ya majina kwa wanajamii halisia ya wapemba na hivyo kupata taarifa za kweli za kile anachokitafiti.

3.7 Mbinu za Ukusanyaji Data

Kothari (1990) anasema mbinu ya kukusanya data ni zoezi la awali katika utafiti ambalo humuwezesha mtafiti kupata taarifa alizozikusudia ili kumfikisha kwenye malengo yake ya utafiti. Best na Kahn (1993) wakisisitiza umuhimu wa kutumia mbinu zaidi ya moja katika kukusanya data wanasema kuwa, kila mbinu ya kukusanya data ina ubora na changamoto zake. Njia mojawapo ya kupunguza changamoto na kuongeza ubora ni kutumia mbinu zaidi ya moja katika utafiti. Hivyo katika utafiti huu mtafiti ametumia mbinu za usaili (mahojiano) na hojaji (dodoso). Mbinu hizi zimetumika sambamba ili ziweze kukamilishana na pia kupunguza changamoto ambazo zingejitokeza na kuongeza ubora wa kazi. Mbinu ya hojaji imetumika kwa watafitiwa wanaojua kusoma na kuandika na hivyo kupata taarifa zao kwa wepesi mno kwa kila kundi. Mbinu ya mahojiano imetumika kwa watafitiwa wasiojua kusoma na kuandika. Wahusika ambao huhitaji maswali ya ana kwa ana na mtafiti.

3.7.1 Hojaji

Hojaji au udodosaji ni mbinu ya ukusanyaji wa data ambayo mtafiti huandaa orodha ya maswali yanayoelekeza namna ya kujibiwa na kuwapa watafitiwa ili wayajibu

Enon, (1998). Kothari (1990) anasema kwamba, hojaji ni mbinu ya kukusanyia data ambapo mtafiti huandika maswali na kisha kuyapeleka kwa watoa taarifa ili wayajibu na baadae kumrudishia mtafiti yakiwa tayari yemeshajibiwa.

Mtafiti ametumia mbinu ya hojaji kwa wanafunzi 308 wa shule sita za sekondari za Mkoa wa Kaskazini Pemba ambazo ni sekondari Utaani, Kiuyu, Gando, Konde, Wingwi na Micheweni sekondari. Hojaji ni njia rahisi kupata taarifa kwa watafitiwa wengi kwa wakati mmoja, pia ni rahisi kufanya majumuisho ya majibu, inaokoa muda, pia husaidia kutunza siri.

Ingawaje mbinu hii ni bora lakini pia ina changamoto zake. Mara nyingi changamoto kubwa ni ile ya watafitiwa kutorejesha hojaji na kuondoka nazo. Mtafiti alikabiliana vyema kunusuru tatizo hili lisitokee kwa kuzisimamia hojaji hizo kwa kila shulena kuzikusanya zote baada ya kukamilika kwa muda maalumu alioa. Hata hivyo, watafitiwa wengine hawakujibu baadhi ya maswali ya hojaji na kusababisha ufinyu wa yale aliyoyatarajia mtafiti. Tatizo hili lilitatuliwa kwa kutumia mbinu mbadala ya usaili.

Data zilizopatikana hapa ni zile zinazohusu majina ya utani na maana ya majina hayo ambayo wanapeana wanafunzi. Pia mtafiti aliweza kugundua vigezo vilivyotumika katika utoaji wa majina hayo ya utani kwa wanafunzi.

3.7.2 Mahojiano

Kwa mujibu wa Enon (1998) mahojiano ni mbinu ya kukusanya taarifa inayohusisha uulizaji wa maswali kwa njia ya ana kwa ana. Mbinu hii humwezesha mtafiti kuhoji watu binafsi au kundi maalumu kwa maswali madogo madogo yanayohusu suala lake

la utafiti (Simiyu, 2011). Mahojiano ni mazungumzo rasmi ya ana kwa ana baina ya mtafiti na mhojiwa au wahojiwa kwa minajili ya kuibua habari maalumu inayohitajika katika utafiti. (Buliba na wenzake, 2014).

Mahojiano yalifanywa kwa hali ya nusu funge, baadhi ya maswali yametayarishwa kabla ya mahojiano na mengine yametolewa na mtafiti wakati wa mahojiano. Baadhi ya maeneo mtafiti aliwaomba watafitiwa kuwarikodi, asilimia 70% walikataa kurikodiwa. Mtafiti ametumia mbinu hii ya kuwahoji watafitiwa hasa wale walioko katika maskani teule, masokoni, na timu za mpira teule. Watafitiwa hao ni wazee na vijana. Mbinu hii ni nzuri kwani imemsaidia mtafiti kupata taarifa za ziada zilizotolewa na watafitiwa baada ya kuwauliza maswali ya ziada, jambo ambalo sio rahisi kupatikana katika mbinu ya hojaji kwani wengi wa watafitiwa hawa hawajui kusoma na kuandika.

Mbinu ya mahojiano ilimsaidia pia mtafiti kupata mawazo na mitazamo ya watafitiwa kuhusu ufafanuzi halisi wa maana ya kile anachokichunguza kwa lengo la kupata ufafanuzi halisi wa maana ya majina ya utani wanayoyatumia, bila ufafanuzi huu kutoka kwa wahusika wenyewe itakuwa ni kutoa maana za kubuni tu hali ambayo mtafiti ameiepuka. Kwa vile mtafiti anafanya utafiti wake nyanjani aliweza kukutana na watu wasiojua kusoma katika baraza za wazee, vijana na sokoni kwa hiyo mbinu hii ilimsaidia kukusanya taarifa kwa watu hao.

3.8 Uchambuzi wa Data

Kombo na Tromp (washatajwa) wanafafanua uchambuzi wa data kuwa ni uchunguzi na uchanganuzi wa taarifa zilizokusanywa katika utafiti ili kuzitolea mahitimisho.

Huhusisha kufasili na kufafanua taarifa zilizokusanywa uwandani yaani shuleni au sokoni na kwenye mabaraza. Mtafiti alitumia mkabala wa kimaelezo kuchanganua taarifa zilizokusanywa kutoka kwa watafitiwa kuhusu maana na vigezo vya majina ya utani. Mkabala wa kimaelezo unafafanuliwa na Kothari (2004) kuwa ni mkabala unaohusu uchanganuzi wa data kwa maelezo bila kutumia taratibu za kitakwimu. Aidha, mtafiti alitumia mkabala wa kiidadi kwa lengo la kurahisisha ufahamu na kufupisha maelezo, hasa maelezo yanayohusu idadi ya watafitiwa katika makundi yao.

3.9 Muhtasari

Sura hii imezungumzia mbinu mbalimbali ambazo mtafiti alizitumia katika mchakato mzima wa kufanya utafiti huu kama vile mpango wa utafiti, eneo la utafiti, kundi lengwa, uteuzi wa watafitiwa, usampulishaji, mbinu za kukusanya data na muhtasari wa sura.

SURA YA NNE

UWASILISHAJI NA UCHAMBUZI WA DATA ZA UTAFITI

4.1 Utangulizi wa Sura

Sura hii ndio roho ya utafiti huu wenye mada: Tathmini ya maanana vigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwa jamii ya Wapemba. Katika Sura hii, mtafiti amewasilisha uchambuzi wa data kwa kufuata mnasaba wa data alizozikusanya kutoka nyanjani. Uchambuzi huu wa data umeanzakwakutathmini maana ya majina ya utani ya jamii ya Wapemba kwa kufuata vigezo vya ufafanuzi wa maana na pia amefafanua vigezo vinavyotumika kufafanua majina ya utani kwa jamii. Mambo yote hayo yamefanyika kwa kuhusisha malengo ya utafiti na kujibu maswali yake huku zikihusishwa kwa kina nadharia zilizotajwa ndani ya utafiti huu na kumalizia na hitimisho.

4.2 Ufafanuzi wa Maana ya Majina ya Utani ya Jamii ya Wapemba

Lengo la kwanza la utafiti huu ni kutathmini maana zinazopatikana katika majina ya utani kwa jamii ya Wapemba lengo ambalo linajibu swali 1.3.3 (i) la utafiti huu lenye kuuliza ni maana gani zinazopatikana katika majina ya utani kwa jamii ya wapemba? Kipengele hiki kinasimamiwa na nadharia ya maana ya umaanishaji ya Grice (ameshatajwa).

Nadharia inaeleza kuwa, watu hawasemi waziwazi, ili kupata ujumbe kamili kutokana na kile wanachokisema, ni sharti kuwe na maana katika jambo, matukio au hali fulani hutokana na tafsiri ya kimuktadha pamoja na elimu shirikishi. Ni zao la ushirikiano baina ya msikilizaji na msemaji. Umaanishaji unalenga katika maana isiyo ya

kawaida, ni maana ambapo mtu husema kitu na kumaanisha kingine. (Habwe na Karanja, 2004).

Nadharia ya maana (Umaanishaji) inahusika kwa kila hali katika kila sehemu tajwa ya maana hapo juu. Majina ya utani hayasemwi wazi, majina ya utani yana maana, majina ya utani kama ambavyo tumeshayajadili hapo juu yameibuka kutokana na matukio fulani na mengi yanahitajia tafsiri ya kimuktadha. Mukttadha humfanya msikilizaji kuzua umaanisho wa kile ambacho kinasemwa na msemaji Habwe na Karanja (wameshatajwa). Jina la utani linaleta umaanisho kwa msikilizaji wa kile ambacho kimesemwa na msemaji. Msikilizaji hutakiwa kulienzi jina hilo kutokana na faida zake au ajiepushe na vituko vibaya ambavyo vimemfanya apewe jina hilo.

Kwa mnasaba huo, haiwezekani kuepukwa kwa nadharia hii katika uchambuzi wa maana ya majina ya utani ya jamii ya Wapemba. Uchunguzi wa kina wa majina yote ya utani ambayo yamejadiliwa katika utafiti huu yamedhihirisha kuwa majina hayo yamejigawa katika sehemu kuu nne za maana ambazo ni maana halisi, maana ya ziada, maana akisi na maana ya kimtindo au kimuktadha. Kwanza tutachambua maana hizo za majina ya utani kwa kufuata ufafanuzi wa aina za maanakama ifuatavyo:

4.2.1Ufafanuzi wa Aina za Maana

- (i) *Maana halisi:* Hii nimaana ya msingi ya neno na ndio maana ya kikamusi ya neno au maana tambukizi.
- (ii) *Maana ya ziadaau husishini* ile hali ya neno kupata maana ya kimatlaba au ashريفu, ni maana inayohusishwa na kitajwa cha msingi cha neno. Maana

husishi/ziada hutumiwa kurejelea staha, utukufu, fahari au haiba. Ni maana ambayo inatokana na vile jamii wanavyoona kitajwa kinachoakisiwa na neno fulani.(Habwe na Karanja, 2004).

- (iii) *Maana Akisini* maana inayopewa kitu kwa kufananisha na kitu kingine. Kwa mfano mtu anapomwita mpenzi wake malaika au mtoto, huwa anamaanisha kuakisi uzuri alionao mpenzi huyo na malaika au kumaanisha mpenzi wake hana makosa.
- (iv) *Maana ya Kimtindoinatokana* na matumizi ya lugha kulingana na mazingira halisi na wakati wa mazungumzo. Mfano nini kinazungumzwa na kwa nani na vipi na wakati gani na hali gani ya matani au ugomvi au furaha na nyenginezo. Aina hizi za maana ndizo zinaonekana kutamalaki katika majina ya utani ya Wapemba.

Kwa kuzingatia vigawanyo hivyo vya maana, tutatumia majedwali tofauti kubainisha kila jina la utani lililokusanywa katika utafiti lina kigawango chake kwa utaratibu ufuatao:

Jedwali Na.4.1 linafafanua majina ya utani yanayowakilisha maana ya kimtindo/kimuktadha.Majina hayo ya kimtindo/ kimuktadha hutokana na matumizi ya lugha kulingana na mazingira halisi na wakati wa mazungumzo. Maana zilizopatikana katika majina hayo ndani ya jedwali hilo inathibitisha hali hiyo.

Jedwali Na. 4.1:Majina Yanayowakilisha Maana ya Kimtindo/Kimuktadha

Jina la utani	Maana ya jina kwa jamii
Babu wa Kenya	Mtu aliyependa kuishi Kenya
Benkiko (lhj)	Mpishi wa karamu
Chongowe (1)	Mtu anayefuatwa sana na watu.
Chongowe (2)	Mwanamke mhuni aliyeshindikana
Hali ni tete	Hali ngumu ya maisha
Hondo	Kondakta wa magari
Jungas	Muuza muhogo unaoiva
Kago	Mbebaji wa mizigo kila pahala
Kamanda	Mtu anayetoa kiuno akichomekea nguo.
Kingsoud	Raisi wa shule
Kipatu	Mpigaji mbiu ya mgambo
Kitunguu ubale	Jina la posa. Mtu aliyepeleka kapu na kipande cha kitunguu.
Kunjagwe	Mtu anayechukua kila kitu na kuweka ndani
Madagaa	Muuza dagaa
Magazeti	Msambazaji habari kwa watu
Magogo	Mpakia magogo katika gari
Magoma	Mpigaji ngoma
Majibwa (wg) (lhj) Mbwa (Ks)	Mfugaji /mchezeaji mbwa
Makanzu	Mvaaji wa vazi la kanzu kila wakati
Makasa	Mvuvi wa samaki aina ya kasa
Manchipa	Mtu rahisi kupatikana na kwa kazi
Mbaumbi /Mbiwi (lhj)	Fungu kubwa la kitu au chakula
Mbwembwenda	Muuzaji wa vitu/bidhaa rahisi
Mcharaza	Mtu anyetia adabu watoto kijijini
(Mohammed) maziwa	Mtu mwenyekazi ya kuuza maziwa
(Mohammed) tigo	Wakala wa mtandao wa tigo
Paka shume	Mume anayeo wanawake walioshinda
Pangusa	Mwizi stadi
Salehe	Mtu laini na rahisi kumchota kimawazo
Shume	Mtu anayejikaza kiume
Supu	Muuza supu na samaki wa kukaanga

Chanzo: Data ya Uwandani 2017

Jedwali Na. 4.2: Majina Yanayowakilisha Maana Akisi

Jina la utani	Maana ya jina la utani
Banjiti	Mwembamba
Beberu	Ni mtu habithi anayepiga watu ovyo.
Boksi	Mtu mnene na mfupi
Chang'aa	Mtu anyevua samaki wengi kuliko wenzake. Ana bahati
Chumvi	Mtu ambaye anajishirikisha katika kila kazi au kila jambo hakosekani,
Dagaa kavu	Mtu aliyekonda (hana mwili)
Dogorasi	Mtu mwenye kichwa kikubwa.
Karafuu	Mtu mweusi
Keri	Mtu mfupi
Kibaba	Mtu mfupi na asiye na kimo.
Kibirimbi	Mtu mfupi mno.
Kidinge	Alikuwa akipenda sana kwenda baharini kuvua samaki.
Kigogo	Mtu mnene
Kigoshi	Kipande cha mwisho cha muhogo ambacho hakipikiki. Jina linaakisi maana ya mtu asiyeleweka matendo yake au kuupata undani wake.
Kijiko	Mtu anayekula sana
Kipanga	Mtu mwizi wa wake za watu,
Kiraka	Mtu asiyeachagua kazi. Kazi yeyote anaifanya.
Kisamwande (lhj)	Mtu mwembamba asiye na mwili
Kizito	Mtu mwenye mali au fedha nyingi.
Maklobu	Mtu mwenye macho makubwa na makali.
Mlale mchanga	Mtu asiyeaminika.
Mshare	Mtu mwembamba na mrefu.
Mti mkavu	Mtu dhoofu wa hali hana afya nzuri.
Muembe	Mtu mrefu na mpana
Mwamba	Mtu mrefu
Pauro : chepeu	Mtu mwenye miguu mipana
Tembo	Mtu mwenye umbile dogo lakini anacheza mpira na watu wakubwa (kijembe).
Tigo	Mwanamke mrefu
Tungwe:tungu	Mtu mwenye kichwa kikubwa.
Zombi	Mtu mweupe

Chanzo:Data ya Uwandani 2017

Jedwali Na.4.2 hapo juu linawakilisha majina yenye kutoa maana akisi. Haya ni majina ya utani yanayopatikana katika jamii anayopewa mtu kwa kufananishwa na kitu kingine. Ni majina yanayoakisi hali halisi ya mtu vile alivyo kiumbile au hata sifa ya mtu. Mtafiti amegundua uwepo wa majina haya katika jamii aliyoitafiti.

Jedwali Na. 4.3: Majina Yanayowakilisha Maana Halisi

Jina la utani	Maana
Bangimoto	Mlevi wa bangi
Bavuno (lhj)	Mtu mwenye nguvu nyingi
Buheti	Mtu anayeshangaa kwa kila jambo.
Cheehe (lhj)	Viazi vitamu. Mtu nayependa kula viazi vitamu.
Chere (lhj)	Mkwezi
Dosti	Mlemavu wa viungo
Jeke (lhj)	Mlegevu
Katibu	Mwandishi / mratibu katika bao la soo
Kepteni	Kiongozi wa barza
Kibaleghe (baleghe)	Mtu mkubwa kwa umri lakini mwili mdogo
Kibatali	Fundi anayetengeneza taa za koroboi
Kibonge	Mnene wa mwili
Kidevu	Ana kidevu kirefu
Kifyefye (lhj) (kipepe)	Mtu asiye na afya na mwembamba
Kighii (lhj)	Mtu mkondefu hana kiuno
Kigwangwa (lhj)	Mtu mwenye umbile kubwa na mzima wa afya
Kigwasu (lhj)	Mtu bahili
Kishkiro	Sikio moja limekatwa
Lolombwe (lhj)	Mtu mwenye maneno mengi yasio na maana
Mamvi	Mtu mwenye mvi nyingi
Mazengo	Mlemavu hawezi kutembea vyema
Mbamba (lhj)	Mtu mwembamba na mrefu
Mcharaza	Mpigaji watu
Mgambo	Mtu anayefanya kazi ya ulinzi
Mgunda (lhj)	Mtu mwenye nguvu nyingi
“No love”	Mtu asiyependa mapenzi
Paku	Mwenye kovu usoni
Pengo	Ana jino limeng’oka
Pondamali	Mtumiaji ovyo wa mali/ pesa
Sakala (lhj)	Mtu mwenye uzito wa kufanya maamuzi
Shedo	Mtu anayependa kukaa chini ya miti
Shombe (lhj)	Mtu mwenye mchanganyiko wa damu
“T. one” (Tako moja)	Mwendesha pikipiki kwa kukaa upande.
Ufiri (lhj)	Mtu mwembamba sana.

Jedwali Na. 4.3 linawakilisha majina ya utani ambayo yanatoa maana halisi kama inavyofahamika na jamii husika. Maana hizo hupatikana kutokana na tabia au hata umbile la muhusika.

Jedwali Na. 4.4: Majina ya Utani yenye Maana ya Ziada

Jina la utani	Maana halisi	Maana ya ziada
Ngawa	Mnyama wa wastani wa porini anakula kuku na ndege.	Mwizi wa wake za watu
Kanga	Mnyama mkali mfano wa kuku ana madoa.	Mtu mkali asiyependa matani
Magombe (wg) (lhj) Ng'ombe (Ks)	Mnyama anayefugwa mwenye nundu, pembe na mkia mrefu.	Watu wazima wenye kutatua matatizo yao wenyewe.
Kichipwi (lhj)	Kipande cha mwisho cha sigara.	Mtu masikini / dhaifu
Banda	Sehemu ya nyuma ya nyumba	Mtu mwenye nguvu nyingi
Joka	Mdudu mrefu anayetambaa mwenye sumu kali	Mtu anayeogopwa katika jamii. Haibiwi
Kiungauzi (lhj)	Sehemu yenye majani mengi juu na chini maji mengi	Mtu asiye aminika anaweza kumtia mtu katika matatizo kwa kujinusu yeye.

Chanzo:Data ya Uwandani 2017

Jedwali Na. 4.4 linawakilisha majina ya utani yenye maana ya ziada au husishi. Mtafiti amegundua kuwa baadhi ya majina ya utani aliyoyapata katika utafiti wake yana maana inayotokana na vile jamii wanavyoona kitajwa kinachoakisiwa na neno fulani, au kupata maana ya kimatlabu ambayo inayohusisha na kitajwa cha msingi cha neno. Kwa mfano mtafitiwa mmoja wa Kiuyu cha Manda anaitwa kwa jina la utani “*Kiungauzi*” neno hilo lina maana ya sehemu yenye majani mingi juu na chini maji mingi. Sehemu hiyo haioneshei kuwa chini kuna maji kutokana na kutandwa na majani mingi. Aghlabu watu huweza kupita katika sehemu hiyo iwapo majani yaliyoota juu ya maji hayo yameshikamana vizuri, lakini kama majani hayo hayakushikama vizuri mtu huweza kuzama ndani ya sehemu hiyo. Ni sehemu za hatari. Kwa hivyo mtafitiwa

amepewa jina hilo la utani likimhusisha na hali ya kiungauzi; kwamba ni mtu asiyeaminika katika makubaliano au mipango ya aina yeyote. Ukimuona sura ya nje ni mwema lakini kitabia zake ni mbaya.

4.3 Vigezo vya Kutumia Majina ya Utani

Lengo la pili la utafiti huu linaambatana na swali la pili linalouliza kuna vigezo gani vilivyotumika kuainisha majina ya utani kwa jamii ya Wapemba? Lengo hili na swali hili limejibiwa kwa kuzingatia mnasaba wa kila kundi lengwa la watafitiwa. Kwa kuzingatia kundi lengwa la wanafunzi, vigezo vifuatavyo vimebainika kutumika katika kuibusha majina ya utani. Baadhi ya vigezo hivyo kwa wanafunzivinatófautiana na makundi mingine. Wanafunzi hutumia vigezo vifuatavyo katika kupeana majina ya utani:

4.3.1 Kigezo cha Eneo Anapokaa Mwanafunzi / Asili Yake

Data alizokusanya mtafiti zimebainisha kuwa kuna baadhi ya watafitiwa wamepata majina ya utani kwa kuhusishwa na maeneo yao wanayotoka. Kwa mfano baadhi ya watafitiwa wanafunzi wamepewa majina ya utani kama ni utambulisho wa maeneo wanayotoka. Akitoa ithibati hiyo, mwanafunzi anayetoka katika maeneo ya Kojani na ambaye anasoma katika Shule ya Utaani Wete, anasema kuwa anaitwa. *‘Mkolif’* yenye maneno:

‘M- kiambishi awali cha umoja, wingi wake ni Wa-;

‘- ko–kiambishi chaurejeshi wa mahali’

‘-lif.’ kipande cha neno kilichotoholewa kutoka katika lugha ya Kiingereza “leaf” lenye maana ya ‘jani’.

Hivyoneno ‘*Mkolif*’ lina maana ya ‘*Mkojani*’ yaani mwanafunzi anayetoka katika Kisiwa cha Kojani. Mwanafunzi. “Zahra” kutoka Shule ya sekondari Utaani anaitwa kwa jina la utani ‘*Zahra Mbongo*’ kwa sababu ana tokea Tanzania bara. Kuna mwanafunzi anatoka kijiji cha Konde anaitwa kwa jina la utani “*Maryam Konde*”. Katika matumizi haya ya lugha kwa mfumo huu Nadharia ya Uchanganuzi Hakiki na Usemi imesibu mahali pake kwa kuzingatia msingi wa nadharia yenyewe kuwa lugha yenyewe haina uwezo wala mamlaka bali hupata uwezo kutokana na wanajamii husika kumiliki uwezo huo. Jamii ya wanafunzi imemiliki uwezo wa kuitumia lugha kwa mbinu hizo ili kufikia lengo la kuwasiliana.

4.3.2 Kigezo cha Mada Zinazofundishwa Darasani

Kwa kuzingatia muelekeo huo mtafiti amebaini kuwa, majina mingine ya utani kwa wanafunzi yanatokana na mada wanazosomeshwa darasani au upendo wao kwa somo fulani. Hili limethibitishwa na mtafitiwa mwanafunzi wa kidato cha nne sayansi wa Konde Sekondari. Katika hojaji, mtafitiwa huyo aliandika kuwa anaitwa jina la utani ‘*Kitomeo*’ kutokana na tabia yake ya kupenda somo la Kiswahili, ambapo ndani ya somo hilo kuna mada waliyosomeshwa ya ‘*Kitomeo*’ katika Isimu.

Mmoja wa watafitiwa wa kidato cha tano katika Shule ya Sekondari Utaani alibainisha jina la utani la mwanafunzi mwenzao kuwa anaitwa ‘*Doma*’ kwa sababu wanapokuwa darasani alikuwa anapenda kuwasomesha wenzake hesabu hizo za “*Domain*” na “*range*”. Katika shule ya Kiuyu Minungwini kuna mwanafunzi anaitwa kwa jina la utani “*Komputa*” kutokana na kupenda somo la hesabu na anazijua vyema.

4.3.3 Kigezo cha Maumbile ya Mhusika

Kigezo kingine kilichotumika kubainisha aina za majina ya utani ya watafitiwa wanafunzi kinatokana na maumbile ya miili yao. Mfano urefu, unene, ufupi na hata rangi. Katika utafiti huu mtafiti amegundua kuwa majina kama haya ya utani hayakujitokeza sana katika shule za Sekondari za juu lakini yamejitokeza sana katika shule za sekondari za chini kama kidato cha kwanza, cha pili na hata kidato cha tatu.

Jedwali Na. 4.5: Kigezo cha Maumbile ya Mhusika kwa Wanafunzi

Jina la utani	Maana halisi	Umbile la mhusika lililokusudiwa.
Banjiti	Mtoto aliyezaliwa kabla ya kufikia muda wake.	mwembamba
Boksi	Kifaa maalum cha kuwekea vitu hutengenezwa kwa karatasi ngumu	Mtu mnene lakini ni mfupi
Dagaa kavu	Samaki wachanga walioanikwa kwa jua.	Mtu mwembamba mno na mkondefu
Dogorasi	Sehemu ndogo ya ardhi isiyoota majani	Mtu mwenye kichwa kikubwa.
Dosti	Ulemavu	Mtu mwenye ulemavu
Jeke	Mlegevu	Mtu asiyeweza kufanya kazi yeyote. Mlegevu.
Karafuu	Tunda dogo refurefu la rangi ya kahawia likikauka hutumika kama kiugo au dawa.	Mtu mweusi
Keri	Aina ya gari ndogo ya mizigo	Mtu mfupi
Kibaleghe	Mtu aliyefikia ukubwa wa umri	Mtu aliye na umri mkubwa lakini ni mfupi/ hakuwi.
Kibirimbi	Mbirimbi ni tunda fupi la rangi ya kijanini kiugo kwenye mchuzi ili kukoleza ukali	Mtu mfupi mno.
Kighii	Udumafu wa mwili udogoni kwasababu ya ugonjwa mwingi	Mtu Mkondefu na hana kimo.
Kigogo	Sehemu ya chini ya mti ambayo huwa nene.	Mtu mnene
Kipepe: Kifyefye (Lhj)	Mtu Asiye na afya nzuri	Mtu/mnyama mwembamba. Mkondefu asiye na afya nzuri
Maklobu	Aina za taa zinazowaka kwa mwanga mkali	Mtu mwenye macho makubwa na makali.
Mbamba(Lhj)	Mrefu	Mtu mrefu mwembamba.
Mti mkavu	Mti uliokauka – hauna uhai tena	Mtu dhoofu wa hali hana afya nzuri.
Muembe	Mti unaozaa maembe. Aghlabu ni mirefu na mipana.	Mtu mrefu na mipana
Mwamba	Mti mrefu unaotumika kujengea paa la nyumba.	Mtu mrefu
Paku	Doa	Mtu mwenye kovu ya la uso.
Pauro : chepeu	Kifaa kitumikacho kuzolea taka au dongo.	Mtu mwenye miguu mipana
Shombe	Mtu mwenye mchanganyiko wa damu hasa za Kihindi na Kiarabu	Mtu mweupe.
Tembo	Mnyama wa mwituni aliye na umbile kubwa.	Mtu mwenye umbile dogo lakini anacheza mpira na watu wakubwa (kijembe).
Tungwe (Lhj) /tungu (Ks)	Chombo kilichotengenezwa kwa tunda la mtungu lililokatwa kwenye shingo na kipande kuwa mfuniko.	Mtu mwenye kichwa kikubwa.
“White”	Mtu mweupe	Mtu mweusi sana (kijembe)

Chanzo: Data ya Uwandani - 2017

Kwa mfano katika Shule za Gando, Kiuyu Minungwini na Wingwi, mbali ya mtafiti kutoa dodoso kwa watafitiwa wa madarasa ya kidato cha nne, alipata pia nafasi ya kuwahoji watafitiwa wa kidato cha kwanza na cha pili ambapo aligundua tofauti kubwa ya majina ya utani ya madarasa ya chini na yale yanayotumiwa na madarasa ya juu. Madarasa ya juu wanatumia zaidi majina ya utani ya kigezo kilichojadiliwa katika 4.4.1, na 4.4.2. Kigezo hiki cha majina kwa kutumia maumbile ya muhusika kimeonekana kutumika zaidi kwa watafitiwa wanafunzi wa madarasa ya chini, kama inavyohibitishwa na Jedwali Na. 4.5 hapo chini. Majina hayo mingi ya Jedwali 4.5 yamepatikana kutoka kwa watafitiwa wanafunzi wa madarasa ya chini (kidato cha kwanza na cha pili). Majina mingine yaliyoibushwa katika jedwali Na.4.5 hutumika kama lahaja ya Kipemba majina hayo ni yale yalioainishwa kwa (Lhj).

4.4 Majina ya Utani Kwenye Baraza za Wazee

Baraza ni maeneo ambayo watu hukaa kwa ajili ya mazungumzo na pengine kwenye baadhi ya maeneo huwa panafanyika biashara ndogo ndogo kama vile kahawa, tangawizi, chai na vyenginevyo, vitu ambavyo husaidia kunogesha mazungumzo. Maeneo haya ni maeneo ambayo watu hutaniana kwa kiasi kikubwa na ndipo ambapo mara nyingi majina ya utani hukaririwa na kuundwa katika mazungumzo. Maeneo ambayo mtafiti ameyateua katika kukusanya data na yanayohusu makundi ya wazee kama watafitiwa ni kama yafuatayo:

Maeneo ya Wete ni baraza ya Kizimbani Mtendeni na baraza ya Wezarohoyo na Micheweni ni baraza ya Kiuyu cha Manda na Kiuyu cha Micheweni. Data katika jedwali Na. 4.3 zinaonesha kwa kina watafitiwa katika kundi hili.

Jedwali Na. 4.6: Muhtasari wa Idadi ya Watafitiwa kwa Baraza za Wazee

Jina la baraza	Mahala ilipo baraza yenyewe	Waliotafiwa	Waliokubali majina ya utani	Waliokataa majina ya utani
Mtendeni	Wete Kizimbani Pemba	09	07=77.78%	02=22.22%
Wezarohoyo	Wete Pemba Mtemani	11	11=100%	-
Kiuyu cha Manda	Konde Pemba	06	06=100%	-
Sokodomo	Kiuyu Micheweni	08	07=87.5%	01=12.5%

Chanzo: Data ya Uwandani 2017

Kadiri ya jedwali Na.4.6, wazee wote waliotafitiwa ni thelathini na nne (34). Kati yao walioyakubali majina ya utani ni thelathini na moja (31) sawa na 91% na walioyakataa majina ya utani ni watatu (03) sawa na 9%. Mtafiti alitumia baadhi ya dodoso ambazo ziliwaongoza wazee hao waeleze kile kinachohitajika zaidi katika maelezo yao. Mtafiti amegundua kuwa majina ya utani ya wazee wa barazani hutumia lugha ya undani zaidi kuliko yale ya wanafunzi wa shule. Kwenye baadhi ya maeneo inaonekana kuwa takriban watu wote wana majina ya utani. Lugha za majina hayo mingi huashiria lugha ya mafumbo, vijembe, lugha ya ishara, ambapo maana ya ziada, akisi au kimuktadha, huhitajika kufafanua undani wake.

Kwa kuzingatia lengo la pili la utafiti huu, mtafiti amebaini vigezo vinavyotumika katika kuibusha majina ya utani kwenye kundi lengwa la baraza za wazee, jambo ambalo linaelekeza kujibu swali la pilila mtafiti kwenye kipengele 1.3.3 (ii) cha utafiti huu kama ifuatavyo:

4.4.1 Majina ya Utani kwa Kigezo cha Amali ya Mhusika

Kazi anayoifanya mhusika katika jamii imehusishwa kuibusha majina ya utani kwenye baraza za wazee. Watu wengi katika baraza za wazee wameonekana kupata majina ya utani kutokana na amali zao wanazozifanya kwa ajili ya kipato cha kimaisha. Kwa mfano:

- (i) Mtafitiwawa baraza ya Wezarohoyo kapewa jina la utani la *'Edi njiwa'* kwa sababu anapenda kufuga na kuuza njiwa mwitu.
- (ii) Mtafitiwa mwinginewa baraza ya Wezarohoyo anaitwa *'Kibatali'*. Kapewa jina hilo kutokana na kazi yake ya kutengeneza taa za vibatali.
- (iii) Mtafitiwa mwinginewa baraza ya Wezarohoyoameeleza kuwa ana jina la utani *'Mohammed maziwa'* kwa sababu alikuwa ana kazi ya kuuza maziwa hapo awali. Bwana huyo aliongeza kuwa kwa sasa amebadili kazi; anatoa huduma za kubadilisha pesa kwa mitandao ya simu, hivyo jamii nayo imembadilishia jina jingine la utani la *'Mohammed tigo'*. Mtafiti amebaini kuwa jina la utani sio jina rasmi na hivyo huweza kubadilika kulingana na kazi au mazingira ya muhusika alipo. Kwa mfano Jina la muhusika *'Muhammed'* halikubadilika baada ya kubadili kazi bali ni jina la utani *'maziwa'* ndilo limeonekana kubadilika kwa vile sio rasmi.

Hali hii inaungana na ile kauli ya Liao (2006) alipofafanua maana ya majina ya utani kuwa ni majina yasiyo rasmi kwa mtu na kwamba ni majina yasiyosajiliwa. Kwa mnasaba huo, inathibiti pia nadharia ya UHU kuonesha kuwa lugha ni zao la jamii na uamilifu wake unatokana na jamii katika matumizi yao na pia inaonesha jinsi majina ya utani yanavyobadilika kulingana na wakati na mazingira ya mtu na jamii.

‘Maalim Abdalla’ wa Kiuyu Maziwang’ombe ameeleza kuwa watu wingi wa maeneo ya Kiuyu Maziwang’ombe wana majina ya utani na alikadiria kuwa karibu 80% ya watu wa Kiuyu Maziwang’ombe wana majina ya utani. Aliongeza kuwa majina hayo wanayapata kutokana na tabia za mhusika, umbile lake, kazi yake au matukio ambayo mhusika aliyafanya na ambayo yalimfanya aekewe kumbukumbu kwa kubandikwa jina la utani kutokana na kisa au tukio alilolifanya. Akatoa mfano wa watu waliopata majina kutokana na kazi zao wanazozifanya katoa mfano wa wakaazi wa baraza ya Sokodomo Maziwangombe wenyemajina ya utani kama:

- (i) ‘*Hondo*’. Jina hilolilitokana na kazi yake ya ukondakta wa gari. Jina lilifupishwana kuwa ‘*Konda*’ lakini anaitwa ‘*Hondo*’ kutokana na lahaja ya Kiuyu maziwang’ombe.
- (ii) Pia mkaazi mwinginewa Kiuyu kwenye baraza ya Sokodomo alipata jina la ‘*Kazimia*’ kutokana na kuwa ana kazi nyingi na hachagui kazi.
- (iii) Mtu mwenye kazi ya udokozi wa vitu vya watu anaitwa kwa jina la utani ‘*Pangusa*’, Jamii inalitumia jina hilo na muhusika analikubali
- (iv) Mtafitiwa mwingine ana jina la utani ‘*Supu*’ kutokana na kazi yake ya kuuza supu na pia ni mkaangaji samaki maarufu.
- (v) Mnadishaji wa vitu katika baraza ya Sokodomo Kiuyu Maziwang’ombe, amepewa jina la utani la ‘*Dalali*’ kutokana na kazi yake ya kunadisha vitu sokoni.
- (vi) Mmoja katika watu wa baraza hiyo ya Sokodomoana jina la utani ‘*Makasa*’ kutokana na kazi yake ya kuvua na kuuza kasa.

- (vii) Mkaazi wa baraza ya Kwabiina Kiuyu cha Manda ana jina la utani la ‘Chere’(Lhj-Kp) likiwa na maana ya Kiswahili sanifu ‘Mkwezi’, muhusika kaitwa ‘Chere’ kwa sababu ana kazi ya ukwezi wa minazi.

Majina mengine yanayotokana na baraza za wazee na ambayo yametajwa yenye kuhusisha amali ya muhusika ni kama yanavyooneshwa katika jedwali lifuatalo:

Jedwali Na. 4.7: Kigezo cha Amali za Wahusika kwa Baraza za Wazee

Jina la utani	Maana yake	Sababu ya kupewa jina
Benkiko	Jina la mtangazaji wa zamani wa RTD.	Mtu anayetoa taarifa za matukio mitaani.
Chang’aa	Kitu kinachotoa mwanga.	Akivua samaki wengi kuliko wenzake. Ana bahati
Kago	Mzigo	Hutembea na mizigo kila aendapo.
Kidinge	Boti ndogo ya kuvulia samaki	Alikuwa akipenda sana kwenda baharini kuvua samaki.
Kipanga	Aina ya ndege jamii ya tai ambaye hukamata vifaranga vya kuku.	Mtu mwizi wa wake za watu,
Magogo	Vipande vya miti vilivyokatwa kwa ajili ya mbao au kuni	Mtu anayefanya kazi ya kupakia magogo ya miti kwenye gari.
Majibwa	Mbwa ni mnyama wa ulizi, wengi majibwa (lhj)	Mtu anayefuga au kuchezea mbwa.
Makasa	Aina ya samaki	Mvuvi na mlaji wa kasa.
Mcharaza	Mwenye kupiga watu	Anapiga watoto watovu wa nidhamu
Mgambo	Askari mlinzi	Alikuwa mgambo
Ngawa	Mnyama anayeishi mweituni. Mwizi wa kuku.	Mwizi wa wake za watu.

Chanzo:Data ya Uwandani 2017

Jadwali Na. 4.7 linataja majina ya utani kutoka katika baraza za wazee na pia kufafanua maana ya majina hayo na sababu za muhusika kupewa jina la utani kutokana na amali yake.

4.4.2 Majina ya Utani kwa Kigezo cha Visa au Matukio ya Mhusika

Kuna baadhi ya watafitiwa wamepata majina ya utani kutokana na matukio au visa fulani ambavyo wanatenda, hivyo jamii humbandika jina mtu huyo ili iwe kumbukumbu.

- (i) Mtafitiwa Abdalla Juma amemtaja babu yake, kuwa ana jina la utani ‘*babu wa Kenya*’, Abdalla alisema:

“Jina hilo alilipata baada ya kutoroka kwao na kuamua kwenda kuishi Mombasa Kenya na kushiriki kazi ya kuvua samaki na wenzake kipindi cha miaka ya 1970. Kutokana na kukosa kibali cha kuishi huko walifukuzwa na askari wa Kenya. Wenzake walibahatika kukimbiakadhia hiyo, yeye hakubahatika. Lakini baadae alipelekewa nauli na kurejea kwao. Alipofika kwao, watu walimkaribisha na walimpigia makofi na wengine kumzomea na kumwita ‘babu wa Kenya’. Alilikataa jina hilo lakini ilimbidi alikubali baada ya mzigo wake aliotaka upelekwe kwake kupelekwa kwa mkaazi mwingine mwenye jina halisi kama la kwake na alipoajitambulisha alijitambulisha kwa jina halisi na sio la utani. Kuanzia siku hiyo alikubali kuitwa jina la utani ‘babu wa Kenya’. Jina la utani la wajina wake aliyepolekewa mzigo anaitwa ‘Benkiko’ na jina lake halisi ni sawa na la Babu wa Kenya. (Maana ya ‘Benkiko’ angalia jedwali Na.4.6).

- (ii) Mtafitiwa mwingine ambaye amepata jina la utani kutokana na matukio au visa vya muhusika ni wa baraza ya Sokodomo anaitwa ‘*Kitunguu ubale*’. Anaitwa kwa sababu “*alipokuwa anakwenda kuchumia (kupeleka kapu/ posa kwa mwanamke) alikuwa akipeleka vitu vingi vizima vizima lakini akiingiza katika kapu hiyo ya posa upande wa kitunguu.*”
- (iii) Mtafitiwa mwingine wa baraza ya Mtendeni alieleza kuwa ana jina la utani ‘*hali ni tete*’. Anasema kuwa kila anapoulizwa na wenzake kuhusu maisha basi husema ‘hali ni tete’ akimaanisha hali ya maisha ni ngumu.

- (iv) Mtafitiwa mwinginewa Mtendeni naye anasema kuwa anaitwa kwa jina la utani ‘*Magufuli*’ akiwa na maana ya Raisi wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania; Mheshimiwa Dkt. John Pombe Joseph Magufuli. Mtafitiwa huyo anadai kuwa kapewa jina hili kutokana na kusimamia msimamo wake mkali alionao wa kutetea hoja na fikra zake katika baraza yao.
- (v) Mtafitiwa mwingine wa Maziwang’ombe ana jina la utani ‘*Magombe*’ huyu ni nahoza ambaye alikuwa na boti ya uvuvi lakini cha ajabu ni kuwa aliowaajiri kufanyakazi katika boti hiyo ni watu wazima tu, alipoulizwa kwanini akafanya hivyo mtafitiwa alisema:
- “Watu wazima ni magombe wakipata matatizokatika kazi wanayatatua wenyewe lakini vijana wanategeana na kuleta ushindani”.* Hii ndio sababu akaitwa Nahoza magombe (*Lhj Kp*) Nahodha ng’ombe (*Ks*).
- (vi) Mtafitiwa wa Mtendeni alikiriana jina la utani ‘Salehe’ Jina hili linanasibishwa na aina ya samaki ambaye ni rahisi kumvua na hata nyama yake ni laini kuliko samaki wengine. Kapewa jina hilo kutokana na tabia yake ya kucheza na watoto na hana tabu na watu, kwake yeye mtu yeyote ni sawa. Na hana ugomvi katika baraza yao. Majina mengine ya baraza za wazee yanayofafanua visa vya wahusika ni kama yafuatayo:-

Jedwali Na. 4. 8: Kigezo cha Visa vya Mhusika kwa Baraza za Wazee

Jina la utani	Maana yake	Kisa kilichosababisha jina
Bobo	Kuzungumza sana mazungumzo yasiyo na mantiki.	Mtu anayependa kuzungumza sana na asiye chagua la kusema.
Chang’aa	Mwenye bahati	Akivua samaki wengi kuliko wenzake.
Harusi kisingo	Harusi mwenye shingo ndefu	Alioa akiwa katika hali ya ukondefu akaitwa harusi kisingo.
Kago	Mzigo	Hutembea na mizigo kila aendapo.
Kiungauzi	Sehemu yenye maji mengi lakini juu yake imeota majani mengi kiasi maji hayaonekani.	Mtu asiyeaminika, anaweza kumuingiza mwenzake katika matatizobaadae yeye akakimbia.
Mlale mchanga	Aina ya ndege	Kuhama sehemu moja ya awali ambayo watu wamejenga tamaa naye .

Jadwali Na.4.8 linafafanua majina ya utani yanayotokana na kundi la wazee. Majina hayo ni yale yaliyopatikana kutokana na kigezo cha visa alivyofanya muhusika.

4.4.3 Kigezo cha Maumbile ya Mhusika kwa Wazee

Maumbile ya wamusika ni kigezo kingine ambacho hutumika katika kuwapatia wanabaraza majina ya utani wawapo barazani. Mtafiti alibaini pia kuwa majina haya yanawapendeza watafitiwa kwani alipofika katika baraza zao wanaitana na kuitikiana na wanazungumza bila ya chuki wala ugomvi kati yao.

Majina haya pia yalikuwa yanatumiwa na matabaka mengine ya watu kama tulivyofafanua hapo juu. Kwa mfano watu waliofanana katika maeneo ya Kiuyu Maziwang'ombe huitwa kwa jina la utani '*shola*'. Mtafiti alipata watu wawili ambao ni mapacha na wamefanana.

Mtafitiwa ambaye ana matege, jamii imetumia maumbile yake kumpachika jina la '*Kigurungo*' ikiwa na maana '*mguu uliogoromana*' yaani kupinda. Katika baraza hiyo ya Wezarohoyo kuna muhusika mwingine anaitwa kwa jina la utani; '*tonga*' likiwa na maana ya nazi kubwa, muhusika kaitwa hivyo kwasababu ana kichwa kikubwa. Mfanyaabiashara wa vyakula wa Wezarohoyo anaiwa kwa jina la utani '*Kishkiro*' kwa sababu ana sikio moja limekatika. Majina mengine ya aina hii yanafafanuliwa na Jedwali lifuatalo:

Jadwali Na.4.9 linafafanua majina ya utani yanayotokana na kundi la wazee. Majina hayo ni yale yaliyopatikana kutokana na kigezo cha umbile la muhusika.

Jedwali Na. 4.9: Kigezo cha Umbile la Mhusika kwa Baraza za Wazee

Jina la utani	Maana ya jina la utani	Umbile la muhusika
Kibaba	Chombo cha kupimia nafaka	Mtu mfupi na asiye na kimo.
Kibonge	Kuwa na mwili mpana	Mtu mnene na mzito wa maungo
Kidevu	Sehemu ya uso ambayo huota ndevu kwa wanaume	Mtu mwenye kidevu kirefu kilichoenda chini sana.
Kigwangwa (Lahaja)	Mtu mkubwa na mzima wa afya	Ana umbile kubwa na mzima wa afya.
Kisamwande (Lahaja)	mwembamba	Mtu mwembamba asiye na mwili
Kishkiro	Sikio kipande	Mtu mwenye sikio kipande.
Mamvi	Mvi ni nywele nyeupe kichwani.	Mtumwenye mvi nyingi kicwani
Mazengo	Kutembea kwa shida	Mtu aliye na ulemavu wa miguu
Mshare	Kifaa cha kuwindia wanyama chenye ncha kali.	Mtu mwembamba na mrefu.
Pengo	Sehemu iliyong'oka jino	Mtu aliye na pengo
Ufiri (lahaja)	Mtu mwembamba	Mtu mwembamba sana.

Chanzo:Data ya Uwandani 2017

4.5 Majina ya Utani Kwenye Baraza za Vijana

Mtafiti ameamua pia kukusanya data kwenye baraza za vijana kwa sababu vijana huwa na majina ambayo ni tofauti na makundi yaliyopita. Mazingira yao na umri wao huwafanya vijana wajitenge na makundi yote na hata baadhi ya majina yao ya utani yanaoneshea jambo hilo. Mchanganyo wa lugha na maneno ya vijaweni utayasikia zaidi kwa vijana. Maeneo ambayo mtafiti ameyateua katika kukusanya data na ambayo yanahusu makundi ya vijana kama watafitiwa ni kama yafuatayo:

Maeneo ya Wete ni baraza ya Mshelishelikibutu na baraza ya Mzambaraunitakao. Wilaya ya Micheweni inahusisha baraza ya Tumbe na Kiuyu Mbuyuni. Katika kuifanya kazi hii ya kukusanya data kwa baraza za vijana, mtafiti ilibidi atumie baadhi ya dodoso ambazo ziliwaongoza vijana hao waeleze kile kinachohitajika zaidi katika maelezo yao, kama ilivyooneshwa kwenye jedwali Na. 4.10 hapo chini.

Jedwali Na. 4.10: Muhtasari wa Idadi ya Watafitiwa kwa Baraza za Vijana

Jina la baraza	Mahala ilipo baraza yenyewe	Waliotafiwa	Waliokubali majina ya utani	Waliokataa majina ya utani
Mshelisheli kibutu	Wete – Pemba	09	08 =88.89%	01=11.11%
Mzambarauni takao	Wete Pemba	06	04=66.67%	02=33.33%
Tumbe	Micheweni Pemba	07	07 = 100%	-
Kiuyu Mbuyuni	Micheweni	06	05=83.33%	01=16.67%

Chanzo: Data ya Uwandani 2017

Katika jedwali Na 4.10 linaonesha kuwa vijana wote waliotafitiwa ni ishirini na nane (28). Kati yao walioyakubali majina ya utani ni ishirini na nne (24) sawa na 85.71% na walioyakataa majina ya utani ni vijana wa nne (04), sawa na 16.67%.

Mtafiti amegundua kuwa vijana nao wanatumia majina ya utani. Katika muundo wa majina ya utani kwa vijana umekabiliwa zaidi na majina waliyopachikwa ya wasanii wa nyimbo za muziki na wa filamu mbalimbali au wachezaji wa mipira wa miguu. Jambo hili limesababishwa na vijana hao kutumia zaidi mambo ya anasa ya mitandao na zaidi kupenda kusikiliza muziki na kuangalia filamu. Utumiaji wa majina haya unawatenganisha vijana na makundi yote yaliyotathminiwa awali. Lakini pia uasili wa majina kama ambayo wazee wamekuwa wakipeana unaweza baadae kupotea

kidogokidogo kutokana na vijana kuiga majina ya wasanii. Hata hivyo kwa mujibu wa Kress (1985) lugha ni suala la kijamii, makundi ya kijamii, taasisi, na kila mwanajamii huwa na maana halisi na thamani ambazo hubainishwa kupitia lugha katika mawasiliano. Kwa kauli hizo ndio maana mtafiti akayahusisha majina haya na wala hafai kutoa makombora ya lawama kwa vijana kwa jinsi wanavyoyatumia majina haya ya utani. Katika ngazi hii ya vijana na ile ya wanafunzi wa shule ndipo ambapo kundi dogo la uanzishaji wa majina ya utani linapopatikana na baadae majina hayo hudumu hadi kupevuka kwa mtu. Ritchie (2010) anasema jina la utani huanza na kundi dogo la watu lakini baadae hupata umaarufu kwa watu wengi na kama ni kiainisho kikuu cha mtoto na jinsi watu wengine wanavyomuona.

Mtafiti akijadili lengo la pili la utafiti huu ameangalia vigezo vya majina ya utani kwa jamii ya vijana wa kipemba. Katika utafiti wake mtafiti amegundua aina na vigezo vinavyotumika vya kuitana majina ya utani katika kundi lengwa katika baraza za vijana yanatokana na mambo yafuatayo:

4.5.1 Kigezo cha Wigo wa Majina ya Wasanii na Wachezaji wa Mpira

Mtafiti amegundua baadhi ya majina ya utani ya vijana wa jamii ya Wapemba yanashabihiana na majina ya utani ya wachezaji wa timu za nje. Kama inavyowekwa bayana na Jadweli Na. 4.9 Kwamfano kijana mtafitiwa wa Tumbe ambaye ni mchezaji wa mpira amepewa jina la ‘Zizou’ kwa maana ya mchezaji Zinedine Zidane wa Real Madrid ya Uhispania ambaye kwa sasa ni kocha wa timu hiyo. Mtafitiwa alipoulizwa kasema kuwa anampenda mchezaji huyo na anajifaharia kupewa jina hilo. Hata hivyo katika mazungumzo mtafiti aliwasikia vijana wakimwita mtafitiwa huyo jina la ‘*alif fat-ha – a*’ na yeye akawa anajibu “*a*”. Mtafitiwa alisema jina hilola alipewa na jamii

kwa sababu ana kikundi cha kupiga dufu na mtafitiwa husoma kasida yenye jina hilo la ‘*alif fat-ha – a*’. Mtafitiwa mwingine ambaye ni kijana kapewa jina la utani ‘*Debera*’, jina la mchezaji wa mpira wa timu za Ulaya. Mtafitiwa kasema kuwa kocha wao ndiye alimbandika jina hilo.

Katika baraza ya vijana ya Mzambarauni kuna kijana kapewa jina la muigizaji michezo ya kihindi ‘*Denny*’, kwa sababu kafanana na msanii huyo. Mtafitiwa mmoja anaitwa ‘*Toure*’ Mtafitiwa huyo kapewa jina la mchezaji wa mpira wa timu za Man city ya Uingereza anayeitwa ‘*Yaya Toure*’

“*Ndinyo*” ni jina la utani la mtafitiwa mwengine ambaye ni kijana ambalo linatokana na mchezaji wa timu ya “*Brazil*” anayeitwa “*Ronaldinho*”. Mtafitiwa aliyepewa jina hili alikuwa mchezaji wa Jamhuri lakini kwa sasa amestaafu.

Jedwali Na. 4.11: Wigo Majina ya Wasanii na Wachezaji wa Mpira kwa Vijana

Jina la utani	Msanii aliyewakilishwa	Kijana anayetaniwa
Koila	Msanii wa mchezo wa kihindi Koila ni bubu.	Hawezi kusema ni bubu.
Bambo	Msanii wa filamu za Tanzania na mchekeshaji.	Ana umbile kama la msanii halisi.
Dida	Mchezaji wa mpira wa Brazil	Kijana Nassor Mbwana kapewa jina hilo.
Zola	Mchezaji wa Italy anaitwa Gianfranco Zola.	Mtafitiwa wa baraza ya vijana Mshelishelikibutu kapewa jina hilo.

Chanzo: Data ya Uwandani 2017

Jedwali hilo Na. 4.11 linafafanua majina yautani wanayopeana vijana. Majina hayo yanatokana na majina ya wachezaji wa timu mbalimbali za mpira wa miguu na wasanii wengine.

4.5.2 Majina ya Utani ya Vijana kwa Kigezo cha Visa au Mikasa ya Mhusika

Aina hii ya majina huibushwa kutokana na visa na mikasa ambayo imewasibu wahusika. Visana mikasa hiyo huwasababishia wahusika kupata majina ya utani. Visa au mikasa ya aina hii huwa ni ya kuvutia jamii au kundi fulani. Kwa mfano:

- (vii) Mtafitiwa mmoja alisema jina alilopewa yeye ni ‘*Cheehe*’, alipewa jina hilo akiwa bado mdogo kutokana na kudai apatiwe viazi vitamu huku akiwa analia.

Kwa lahaja ya Tumbe ‘*cheehe*’ ni viazi vitamu.

- (viii) Mtafitiwa mmojawaw Tumbe amesema kuwa jina lake la utani ni ‘*Kibarua*’.

Kasimulia kuwa:

“ Jina hilo nilipewa na watoto wenzangu tokea tuko wadogo wakatitukishindana kulenga shabaha kwenye kikaratasi kilichotundikwa juu, kwa bahati miminilikipata ,hivyo wenzangu waliniita Kibarua”

- (ix) “Kunjagwe” ni jina la utani la mtafitiwa wa baraza ya Mshelishelikibutu.

Mtafitiwa alipewa jina hilo kwa sababu ana tabia ya huchukua kila kitu na kuweka ndani kwa matarajio kuwa kitakuwa na thamani baadae. Pia ana timu ya mpira ya vijana lakini hana tabia ya kuchagua wachezaji bali yeyote tu atakayempata yeye humchukua na kumuingiza katika timu yake.

- (x) Mmoja wa watafitiwa jina lake la utani anaitwa ‘*Kihando*’ ambalo ni jina la urithi wa babu yake aliyekuwa akiitwa ‘*Muhandu*’. Kwa vile yeye ni mdogo kimedondoshwa kiambishi awali (mu-) na kawekewa kiambaishi awali cha udogoshi (ki-). Mtafitiwa anasema,

“Jina limekuwa maarufu kwangu hata jina langu halisi nililopewa ana wazazi wangu halijuikani mtaani.”

Katika mazungumzo hayo mtafiti alipata vijana wakasema kuwa hata wao hawamjui mtafitiwa Kihando kwa jina lake halisi na wamethibitisha kuwa watu wengi wanajuilikana kwa jina la utani tu.

4.5.3 Majina kwa Kigezo cha Tabia na Sifa za Mhusika

Baadhi ya majina ya utani ya vijana yamebuniwa kutokana na tabia au sifa alizonazo mhusika. Bila shaka jambo hili linaoana katika makundi yote tuliyoyajadili. Mfano wa majina hayo ni kama vile:

- (i) *“Manchipa”* jina limetoholewa kutoka katika lugha ya Kiingereza. *“cheaper man”* ni jina alilopewa mtafitiwa kumaanisha kuwa ni mtu rahisi kumpata au kumshirikisha katika shughuli za kazi. Pia hufanya kazi kwa bei nafuu.
- (ii) *‘Bangimoto’* ni jina la utani la kijana wa baraza ya Mshelishelikibutu. Jina hili linajidhihirisha kuwa linatumiwa zaidi na vijana. Mtafitiwa kapewa jina hili kwa sababu anamaamuzi ya kibabe au kihuni, ingawaje yeye mwenyewe havuti sigara wala halewi pombe.
- (iii) *“Kingsoud”* ni jina jengine la utani kwa vijana. Mtafitiwa amepewa jina hili wakati akiishi katika mazingira ya shule na alipokuwa ni kiongozi wa shule. Wanafunzi wenzake walimuita *“Kingsoud”*, jina analolitumia hadi leo ingawaje hayupo tena shuleni. Jina lina maana ya ‘Mfalme Soud’ au ‘Bwana Soud’. Alipokuwa shule alikuwa ni kiongozi mkakamavu na asiyeogopa kueleza jambo kwa wanafunzi wenzake.
- (iv) *“Kamanda”* ni jina la mtafitiwa mwingine ambaye alipewa jina hilo kutokana na kuwa anafanya kiuno wakati anapoweka (kuchomelea) ndani shati lake pia ni mkakamavu.

Majina mengine yenye kuundwa kwa mtiririko huu ni kama yafuatayo katika jedwali Na. 4.12.

Jedwali Na. 4. 12: Kigezo cha Tabia na Sifa za Mhusika ya Vijana

Jina la utani	Maana ya jina la utani	Sifa aliyonayo muhusika.
“Cut four”	Ondoa nne	Kijana anayependa kuvaa suruali na akiwa ameiteremsha chini. Makalio na nguo ya ndani inaonekana.
“No love”	Mapenzi hapana.	Kijana asiyependa uhusiano na wanawake.
“Ti one”	Tako moja	Kijana anayeendesha piki piki akiwa kakalia tako moja kwenye kiti cha pikipiki.
Bang’eeng’e	Bangi ina engwa engwa.	Ni usemi wa muhusika akiwa amelewa.
Chongoe	Samaki mkubwa aishie maji makubwa.	Mtu mwenye tabia ya kufuata wanamke kwa ajili ya mapenzi.
Kigwasu	Bahili	Mtu asiyependa kutumia
Kiraka	Kipande cha nguo kinachoingizwa kuziba sehemu ya nguo iliyochanika.	Mtu asiyechagua kazi. Kazi yeyote anaifanya.
Pondamali	Matumizi mabaya ya fedha.	Mtu anayetumia fedha vibaya.
Zombi	Watu wauaji wanaokunywa damu za watu.	Mtu mwenye tabia mbaya na ana sura ya kutisha.

Chanzo:Data ya Uwandani 2017

Jadwali Na.4.12 linafafanua majina ya utani yanayotokana na kundi la vijana. Majina hayo ni yale yaliyopatikana kutokana na kigezo sifa aliyonayo muhusika.

4.5.4 Kigezo cha Maumbile ya Muhusika

Mtafiti amegundua pia muundo wa majina ya utani yanayohusisha umbile la muhusika. Muundo wa aina hii ya majina ya utani yamehusishwa pia kwa makundi yote yaliyojadiliwa. Majina hayo ni kama yafuatayo:

- (i) “*Ngamia*”ni jina la utani alilopewa kijana wa Tumbe likimaanisha urefu alionao. Amesema kapewa jina hilo kutokana na kuwa marafiki zake aliokuwa akifuatana nao wote walikuwa wafupi isipokuwa yeye tu.
- (ii) “*Jicho*”ni jina la utani alilopewa mmoja wa vijana wabaraza ya Tumbe.Mhusika wa jina hili ana macho maangavu na makubwa.
- (iii) Kijana mwinginekatika baraza hiyo mwenye macho makubwa na yaliyotoka nje alipewa jina la “*Konde*”.
- (iv) “*Bata*”ni jina la utani alilopewakijana wa baraza ya Mzambarauni takao kwa sababu mwendo wake anaotembea kwa miguu ni kama vile wa bata.

Majina mingine ya kigezo cha umbile ni kama yanavyoonekana katika jedwali Na.

4.13

Jedwali Na. 4.13: Kigezo cha Maumbile ya Mhusika kwa Vijana

Jina la utani	Maana ya jina	Maumbile aliyonayo
Kaka	Ndugu katika familia	Mapacha.
Kichegu	Ulemavu wa mguu	Mtu anayetembea mwenye ulemavu wa miguu.
Kichomvi	Aina ya vijidudu vinavyopatikana baharini vina magamba magumu yenye miba juu yake.	Mtu mwembmba na mkavu wa mwili.
Kikono	Mkono mmoja mdogo	Mtu mwenye mkono mmoja mlemavu.
Kioto	Kitu kilichoota pahala	Mtu mfupi mno.
Kiyai	Yai dogo	Mtu mwenye kichwa kilichochongeka nyuma kisogoni.
Rombo	Mdomo mkubwa	Mtu mwenye mdomo mrefu na mpana.
Ufito	Kipande cha fimbo ndefu amabacho hutumiwa kwa ujenzi wa nyumba za matope.	Mtu mwembamba na mrefu.

Chanzo:Data ya Uwandani 2017

Jedwali Na. 4.13 linafafanua majina ya utani yanayotaja sifa kwa kuhusisha kundi la watafitiwa vijana.

4.6 Majina ya Utani katika Timu za Mpira waMiguu

Mtafiti katika utafiti wake wa kutathmini maaana na vigezo vinavyotumika kupata majina ya utani, ametafiti pia majina ya utani yanayotumiwa na timu mbali mbali za mpira wa miguu kwa jamii ya Wapemba.

Timu ambazo mtafiti amezitafiti ni timu ya Jamhuri iliyoko Wete Pemba ikiwa na makao makuu yake Wete, timu ya Shaba ya Kojani, iliyo na makao makuu yake katika Kisiwa cha Kojani, Wilaya ya Wete, Mkoa Kasikazini Pemba. Pia timu ya Okapi ya Msuka ikiwa na makao makuu yake Msuka wilaya ya Micheweni, Mkoa Kaskazini Pemba ilitafitiwa.

Wachezaji wana majina ya utani ambayo hupachikwa na wapenzi wao au walimu wao, au hupata majina ya utani kutoka kwa watu wengi kwa jinsi muono wa watu ulivyo kwa wachezaji hao. Kwa hali hii lugha imebebishwa mielekeo ya watumiaji wake na kulihusisha jina la mchezaji kwa jinsi anavyoonekana na mashabiki kama ambavyo nadharia ya UHU inavyoeleza.

Katika kuifanya kazi hii ya kukusanya data kwa wachezaji wa timu za mpira wa miguu, mtafiti ilibidi atumie baadhi ya dodoso ambazo ziliwaongoza wachezaji hao waeleze kile kinachohitajika zaidi katika maelezo yao. Idadi ya watafitiwa wa kundi hili ni kama inavyofafanuliwa na jedwali Na. 4.14 la utafiti huu.

Jedwali Na. 4.14: Muhtasari wa Idadi ya Watafitiwa Wachezaji Timu za Mpira

Jina la timu	Mahala ilipo timu yenyewe	watafiwa	Wana majina ya utani	Hawana majina ya utani
Jamhuri	Wete – Pemba	13	12 =91%	01 = 9.09%
Shaba	Kojani Pemba	11	11=100%	-
Okapi	Msuka Pemba	12	12=100%	-

Chanzo: Data za Uwandani - 2017

JedwaliNa. 4.14 linaonesha kuwa wachezaji wote waliotafitiwa ni thelathini na sita (36). Kati yao mchezaji mmoja hana jina la utani kutoka timu ya Jamhuri ambapo ni sawa na 2.7% Mtafiti amegundua kuwa kundi hili la watafitiwa lina watafitiwa wenye majina ya utani kama makundi yaliyotangulia.

Katika muundo wa majina ya utani kwa wachezaji wa mpira wa miguu inaonekana kuwa wachezaji wingine wana majina waliyopachikwa yanayotokana na wachezaji wa mpira wa miguu wa ndani na nje ya mipaka ya jamii ya wachezaji. Na wengine wamepachikwa majina ya utani yanayotokana na tabia zao au umbile la mchezaji au tukio fulani lililompata mtafitiwa katika maisha. Kwa hali hii baadhi ya majina yamehodhi historia au yana muonekano wa kuhodhi mambo ya kiitikadi ya jamii husika. Kwa hali zote mbili yanakubalika kama ni majina ya utani. Hivyo kwa mujibu wa msingi wa nadharia ya UHU unasema kuwa lugha ni suala la kijamii, makundi ya kijamii, taasisi, na kila mwanajamii huwa na maana halisi na thamani ambazo hubainishwa kupitia lugha katika mawasiliano pia huhodhi historia za itikadi za jamii (Buberwa na wenzake, 2014).

Kwa mujibu wa lengo la kwanza (1.3.2ii) na swali la kwanza (1.3.3ii) la utafiti huu yenye kutaka kujua vigezo ambavyo vimepambanua majina ya utani, kwa kundi lengwa la wachezaji viko vya aina zifuatazo:

4.6.1 Kigezo cha Wigo wa Majina ya Wachezaji wa Mpira

Baadhi ya majina waliyopewa wachezaji wa timu zilizotafitiwa yanatokana na majina ya kuiga kutoka kwa wachezaji wa timu za nje ya jamii yao. Hili si kosa lakini wigo ukiwa mwingi unaweza kupoteza ile haiba ya majina ya utani ya asili ya wapemba, jambo litakalopelekea kukosekana kwa ule ukaribu wa watu na majina ya jamii yao au hata kupungua ubunifu wa majina ya utani kama sio kuondoka kabisa katika kundi la wachezaji na jamii iliyowazunguka. Furaha inayopatikana kwa watu kulitumia jina la utani itakosekana kwa wachezaji na hata jamii. Itapunguza pia ule utamaduni wa jamii husika kwani majina husambaza utamaduni wa jamii kwa vile ni kipengele cha lugha. Buleba na wenzake (2014) wakiifafanua nadharia ya UHU wanasema nadharia ya UHU huchanganua muundo ulio wazi wa mahusiano ya kimamlaka, kiubaguzi, kiuwezo na kiutawala ambapo hudhihirishwa na kushamirishwa na lugha, aidha lugha huhodhi historia na itikadi za jamii. Mtafiti ameorodhesha katika jedwali Na.4.15 baadhi ya watafitiwa wanaotumia majina ya wachezaji wa filamu au wachezaji wengine wa mpira.

Jedwali Na. 4.15: Kigezo cha Wigo wa Majina ya Wachezaji wa Nje

Jina la timu	Mahala ilipo timu yenyewe	Watafitiwa wenye majina ya		
		Utani	nje ya jamii	ndani ya jamii
Jamhuri	Wete – Pemba	12	07 =58%	05 =42%
Shaba	Kojani Pemba	11	05= 45%	06 =55%
Okapi	Msuka Micheweni Pemba	12	02 = 17%	10=83%

Chanzo: Data za Uwandani - 2017

Katika jedwali Na 4.15, data zimebainisha kuwa timu zina wachezaji wenye kutumia majina ya utani ya wachezaji wa timu nje ya jamii yao kama ndio majina yao ya utani.

Kwa mfano, Jamhuri ina 58% ya majina ya utani ya wachezaji wa nje ya jamii ya wapemba na majina ya utani yandani ya jamii yao ni 42%, na Shaba ina 45% ya majina ya utani ya nje ya jamii yao na 55% ya majina ya utani yanayotokanana jamii yao. Ni timu ya Okapi pekee ndio yenye idadi ndogo ya wachezaji wake wenye majina ya utani ya nje ya jamii yao, ambapo wana 17% na wale wenye majina ya ndani ya jamii yao ni 83%. Mtafiti alibaini kuwa jamii ambayo inaishi na timu ya Okapi hawaangalii sana mipira ya timu za nje ya jamii yao kutokana na upungufu wa vifaa vya kuangalia mchezo huo. Mbali ya vigezo hivyo vikuu, majina hayo ya wachezaji yamegawanywa kwa mujibu wa vigezo vyao, hasa yale yenye majina ya utani ya jamii zao, Kama jedwali Na. 4.16 linavyoonyesha.

Jedwali Na. 4.16: Timu zenye majina ya wachezaji wa timu za nje ya Pemba

Timu iliyoiga jina	Mchezaji wa nje anayeigwa	Timu /nchi anayotokaa
Jamhuri	Elisha John	Tanzania Bara
	Anderson	Manchester UK
	Rhio Ferdinand	Manchester UK
	Didier Yves Drougber	Marekani
Shaba	Wayne Rooney	Manchester UK
	Suleiman Olembe	Afrika Kusini
	Thomas Mkono	Tanzania Bara
	Zinedine Zidane (Zizou)	Real Madrid Ufaransa
Okapi	Moh'd Mwameja	Tanzania Bara
	Jela	Pan African Tanzania

Chanzo: Data ya Uwandani 2017

Majina yanayojitokeza katika jedwali Na. 4.16 ni uthibitisho wa majina ya wachezaji wa mpira wa miguu wa timu za nje yanayotumiwa kama ni majina ya utani kwa wachezaji wa timu za ndani za Pemba zilizofanyiwa utafiti huu.

4.6.2 Kigezo cha Majina ya Ukoo kwa Wachezaji

Majina haya ni machache na yameibuka kutokana na kutumika jina la utani la ukoo au jina lililorithiwa kutoka kwa mzazi mmoja wa familia. Kwa mfano mchezaji wa Okapi anatumiajina la utani “*Shume*” ambalo amelirithi kutoka kwa baba yake. Akisimuliaetimolojia ya jina hilo la shume, kocha Dula wa timu ya Okapi ya Konde anasema:

“baba wa mmoja wa wachezaji wake alikuwa ni mkali na alikuwa akijikaza kiume katika harakati zake zote jambo ambalo limemletea mafanikio ya kimaisha. Neno “*kujikaza kiume*” jamii imeligeuza na kumwuita “*Shume*” likiwa na maana ya “*paka dume*”.

Mtafitiwa mwingine ni mchezaji wa timu ya Jamhuri anaitwa kwa jina la utani “*Yellow*” ambalo ni jina la baba yake la utani. Baba yake pia alikuwa mchezaji wa mpira katika timu ya Mwenge.

4.6.3 Majina ya Utani kwa Kigezo cha Tabia au Sifa ya Wachezaji

Wachezaji wengine wamepata majina ya utani kutokana na tabia zao kama vile, uchezaji wao wakiwa mpirani au matendo yao katika jamii. Kwa mfano:

- (i) Mchezaji Abdalla Omar wa timu ya Shaba ameitwa kwa jina la utani ‘*Bombay*’. Kutokana na kazi yake alokuwa nayo ya kutafsiri filamu za Kihindi kwa lugha ya Kiswahili.
- (ii) ‘*Kimeta*’ ni jina la utani alilopewa mchezaji mwinginewa Shaba. ‘*Kimeta*’ ni jina la maradhi ambayo yanaua kwa kasi. Jina hilo alipewa mchezaji huyo kutokana na kasi na mashambulizi yake ya nguvu akiwa anacheza mpira.
- (iii) Mchezaji mwingine wa timu hiyo ya Shaba ameitwa kwa jina la utani ‘*Mzee Pembe*’, akifananishwa na msanii wa michezo ya kuigiza ‘*Pembe*’ kutokana na

vituko vyake awapo uwanjani. Huwa na hamaki lakini mara moja hubadilika na kuwa na furaha.

(iv) Mchezaji mwingine anaitwa ‘Kanga’ kwa jina la utani, akifananishwa na mnyama kanga kwa sababu yakupenda ugomvi na kuingiana mwilini na wachezaji wenzake akiwa katika mchezo wa mpira.

(v) “Guru” ni jina la utani alilopewa mchezaji wa timu ya Jamhuri. Neno ‘guru’ hutumika kumpachika mtu mwenye kujua mambo. Hivyo mchezaji huyo kapewa jina hili likimpa sifa ya kuwa anajua vyema kuumiliki mpira kiwanjani.

Majina mingine ya utani yanayotajwa katika kigezo cha tabia au sifa ya muhusika ni kama yanavyojitokeza katika Jedwali 4.17 hapo chini.

Jedwali Na. 4.17: Majina ya Utani kwa Kigezo cha Tabia au Sifa kwa Wachezaji

Jina la utani	Maana ya jina	Maelezo
Ustaadh Dula	Mfuasi wa dini	Amepata jina hilo kwa vile anafuata misingi ya dini yake.
Chura	Mnyama anyerukaruka na hupenda kuishi kwenye madimbwi ya maji	Ni mchezaji asiyepatikana kupigwa akiwa mpirani anaruka mitego ya kupigwa kama chura.
Kipinzo (alipokuwa mdogo) Pinzo (jina la sasa la ukubwa) Ki- udogo/ Pi- ukubwa	Kitu kinachozuia mtu miguuni au kukizua kitu kisitembee vyema.	Ni mchezaji anayewabana sana wapinzani wake mpirani
Mwewe	Ndege mwenye tabia ya kuiba vifaranga vya kuku	Anapenda kutembea na wasichana.
Kidaluga (jina la utoto) Daluga(jina la ukubwa)	Kiatu cha kuchezea mpira.	Alikuwa anapenda kucheza mpira utotoni mwake kaitwa “kidaluga” na ukubwani “daluga”

Jedwali Na. 4.17 linatoa uthibitisho wa majina ya utani yanayotokana na sifa za wachezaji. Sifa hizo ni zile wanazozipata wakiwa katika mchezo wa mpira au jinsi anavyokuwa akiwa uwanjani.

4.6.4 Kigezo cha Majina ya Utani na Visa /Matukio ya Mchezaji

Mtafiti amegundua majina utani ya wachezaji yakiwa yamejengwa kutokana na visa au matukio yaliyowatokea katika maisha. Mtafiti alipata ufafanuzi wa majina hayo kutoka kwa watafitiwa.

Kwa mfano '*Chongowe*' ni jina la utani la mchezaji wa timu ya Shaba. Bombay akisimulia tukio lililomfanya mchezaji mwenzake anayeitwa *Chongoekupewa* jina hilo anasema: 'amekapewa jina hilo kutokana na kufuatwa na genge la vijana kwa muda wote akiwa katika mizunguko ndani ya Kisiwa cha Kojani. Hali hii ya kufuatwa imefananishwa na sifa aliyonayo samaki Chongowe akiwa baharini hufuatwa na kundi la samaki wenzake wadogowadogo kwa kujihifadhi na samaki wakubwa.'

Maana halisi '*chongowe*' ni samaki mkubwa jamii ya nyangumi mwenye tundu mgongoni anayerusha maji juu' (Bakiza, 2010).

'*Kigoda*' ni jina la utani alilopewa mchezaji wa Jamhuri. Jina hilo alilipata wakati akiwa katika shuleni alipokuwa akisimulia visa vya jamaa yake ambaye alikuwa anaitwa *Kigoda*. Kwa jinsi kisa kilivyokuwa cha kuvutia na kuwapendeza alisimuliwa ndio baadae kapewa jina hilo yeye msimuliaji. Awali alilikataa jina hilo lakini baadae alilikubali baada ya kuona anafanyiwa inda na kuhofia kugombana na watu. Maana ya '*kigoda*' ni kibao kidogo cha kukalia.

Mchezaji wa Okapi alipewa jina la utani “*Naimu*”. Naimu akisimulia kwa nini akaitwa hivyo anasema: “Siku aliyojaliwa, baba yake hakuwepo nyumbani alikuwa katika maulidi ya homu katika kikundi chao ambacho kikiitwa “*Naimu*”. Baba mtoto aliporejea alikuta mtoto ameshazaliwa hivyo akamwita jina la ‘*Naimu*’, jina la kikundi cha maulidi ya homu.

Pia mchezaji mwingine wa timu hiyo anaitwa “*Boflo*” jina ambalo alilipata alipokwenda shule akiwa amechelewa. Mwalimu alipotaka kumtia adabu kwa kosa lake hilo, alikutia mfuko wake wa nyuma umetuna na akatakiwa atoe kilichomo mfukoni, alipotoa ilikuwa ni mkate wa boflo. Wanafunzi wenzake walicheka sana na kuanzia siku hiyo akawa anaitwa “*Boflo*”.

4.7 Kigezo cha Majina ya Utani ya Dhihaka

‘*Baharesa*’ Nijina alilopewa mtu maskini muuza maziwa maeneo ya Kojani. Kiuhalisia Baharesa ni jina la mfanyabashara tajiri lakini kapewa mtu ambaye ni maskini na hata maisha yake ni ya tabu.. Jina limetumika kama kumdhihaki au kumdharau mhusika.

‘*Mutwafi*’ Ni jina lenye maana ya mtu anayejitosheleza kwa kila kitu lakini kapewa mtu masikini fukara kama ni jina la utani. Hapa limetumika neno hilo kinyume kuonesha dharau au dhihaka kwa mhusika.

Majina mingine ya utani hujengwa kama taswira au ishara. Majina yanayojengwa kwa mtiririko huu ni mengi. Kwa mfano; ‘*Kichipwi*’ ni kipande cha sigara cha mwisho kabisa. Katika utani jina hilo limetumika kama ni taswira kumaanisha mtu maskini wa mwisho kabisa na dhaifu. ‘*Kigoshi*’ ni jina la utani la mhusika lenye maana ya kipande cha muhogo cha mwisho ambacho hakipikiki tena. Mhusika amepewa jina hili

likimaanisha kuwa ni mtu ambaye hujiweka mwisho katika shughuli za kijamii. Hufanya shughuli hizo kwa tabu.

‘Unyondwe’ ni jina la utani alilopewa mmoja wa watafitiwa. Unyondwe ni mmea mwembamba na unatokana na majani ya malisho ya wanyama au nyasi. Jina hili limenasibishwa na mtu mwembamba. Mtafitiwa mwingine wa soko la Wete alipewa jina la utani ‘Tall’ likiwa na maana ya ‘mrefu’ lakini ukimuangalia umbile lake halingani na jina hilo kwani yeye mfupi mno.

4.7.1 Kigezo cha Sifa au Tabia ya Mhusika katika Masoko

Majina ya utani yaliyoundwa kwa njia hii ni mingi na yametajwa na wanajamii kwa kuhusisha jina la mtu na tabia zake au sifa aliyonayo mtu. Sifa au tabia ya mtu hutajwa kwa kukubalika au kwa kupigwa vita na jamii. Mfano wa majina ya utani aliyoyapata mtafiti yenye kutaja sifa au tabia ya mtafitiwa ni kama yafuatayo:-

- (i) “*Banda*” ni jina alilopewa mtani likiwa na maana ya mtu mwenye nguvu nyingi na alikuwa haogopi kuingia kwenye nyumba ya mtu yeyote.
- (ii) “*Buheti*” ni jina la utani alilopewa mtu likimaanisha mtu anayeshangaa au kustaajabu kwa kila kitu.
- (iii) ‘*Kibala*’ ni jina la utani lilopatikana kumtaja mtu bahili. Jina hili linatumiwa zaidi na watu wa soko la Kojani kwa kila mtu bahili humpa jina la ‘*Kibala*’.
- (iv) ‘*Matonya*’ Ni jina la utani alilopewa mkazi wa Kojani kutokana na sifa yake ya kuoa na kuacha. Neno hili hilitumia pia watu wa Kojani kuwapa watu wengine wenye tabia hiyo.
- (v) ‘*Chopi*’ kapewa mtafitiwa likiwa na maana ya mtu mkimya lakini ni habithi na hatari kwa tabia zake.

(vi) ‘*Paka shume*’ni jina la utani la mbebaji wa mizigo kwa bajaji katika soko la Wete.Kapewa jina hilo la utani kwa sifa aliyojijengea ya kuoa wanawake ambao jamii inawaona kuwa hawaoleki kutokana na ubabe wao au uhuni au sifa yeyote isiyoridhisha katika jamii.

(vii) “*Joka*”ni mtafitiwa anayefanya kazi zake katika soko la samakila Wete.

Alipoulizwa kwa nini akaitwa jina hilo alisema:

“Nimepewa jina la “Joka”kwa sababu hapo nilipokuwa mtu, tena dume la nguvu watu walikuwa wananiogopa, walikuwa hawana uwezo wa kuniibia kitu changu chochote hata kama mimi mwenyewe sipo na hata kama niko nje. Kama imetokezea mtu kaniibia kitu changu nilikuwa nikimtambua mwizi wangu na nikimfuata popote alipo na nikifika humwambia tu nipe kitu changu ulichoniibia pahala fuani. Kutokana na hali hiyo nikapewa jina hilo. Lakini kwa sasa wapi? Nimekuwa sasa ni“kijoka” tu maana sina tena nguvu ya kufanya niliyokuwa nikiyafanya. Watu wanaweza kuniibia na wala sina uwezo wa kuwafuata kwani hali yangu sasa nimeshakuwa mzee na mgonjwa”

Majina mingi ya aina hii hutumika kisitiari au kiishara ambayo hubeba maana akisi.

Majina mengine yenye mtiririko huo ni kama yafuatayo katika jedwali Na. 4.18.

Jedwali Na. 4. 18: Kigezo cha Tabia au Sifa za Mhusika

Jina la utani	Maana yake	Maelezo ya jina kwa jamii.
Bavumo (Lhj Kp)	Nguvu nyingi	Mtu mwenye nguvu nyingi na hodari wa mieleka.
Beberu	Mbuzi dume mwenye madevu	Ni mtu habithi anyepiga watu ovyo.
Kijiko	Kifaa cha kulilia chakula	Mtu anayekula sana
Mabe	Sifa	Mtu anyependa sifa
Mgunda	Nguvu nyingi	Mtu mwenye nguvu nyingi na umbile kubwa.
Shedo	Kivuli	Mtu anayekaa vivulini
Sakala (Lhj Kp)	Kuwa na uzito katika kufanya jambo.	Mtu mwenye hoja nyingi na kuingiza uzito kwa kila jambo.
Lolombwe (Lhj Kp)	Mtu mwenye maneno mengi ya upuuzi	Ni mtu ambaye anaongea sana hajachumbiapo mke akakosa
Chumvi	Kitu/kifaa kinachoingizwa katika chakula kuongeza ladha	Mtu aambaye anajishirikisha katika kila kazi au kila jambo
Kizito	Kitu kisichochukulika	Mtu mwenye mali au fedha nyingi.

Chanzo:Data ya Uwandani 2017

Jedwali Na.4.18 linadhihirisha mifano ya majina ya utani yenye kuelezea sifa au tabia za muhusika. Baadhi ya majina hayo yametumia lahaja ya Kipemba ambayo yameainishwa kwa kutumia - Lhj Kp.

4.7.2 Kigezo cha Kazi ya Muhusika katika Masoko

Mtafiti amegundua pia kuwa kunabaadhi ya majina ya utani ya watafitiwa yametokana na kazi zao wanazozifanya. Majina haya katika kundi hili sio mingi. Mfano wa watafitiwawenye wa majina haya ni:

- (i) *‘Kipatu’* ni jina la utani ambalo kapewa mtafitiwa mwenye kazi ya kupiga mbiu ya mgambo kuwaita watu katika mikutano au vikao. Alikuwa anatumia kifaa cha sahani ya maadini ya bati au shaba nk. ambapo jamii ya kojani wanaita *“upatu”*.
- (ii) *“Jungas”* Ni jina alilopewa mmoja wa watafitiwa kwa sababualikuwa anakaanga mihogo ambayo ni laini na ina unga. Jamii katika maeneo ya soko la Wingwi Njuguni wanamwita *“Jungas”*
- (iii) Bwana Ali ni miongoni mwa watafitiwa amabaye anaishi maeneo ya Chwale karibu na soko ya Chwale ana jina la utani *“Magoma”*. Jina hilo kapewa kwa sababu kazi yake ni kupiga dumbaki (vigoma) katika kikundi cha taarab cha Culture cha Zanzibar.
- (iv) *“Madagaa”* ni jina la mtafitiwa ambaye kapewa jina hilo kwa sababu ya kazi yake ya kukaanga dagaa katika maeneo ya soko la Wingwi Njuguni.
- (v) *“Choko”* kwa kirefu ni *‘Chokostiki’* ni jina alilopewa muuza malai kwa kutumia baiskeli katika maeneo ya soko la Wete. Kapata jina hilo kutokana na kazi yake. Hata watoto wake wamepewa jina hilo la utani la baba yao.

4.7.3 Kigezo cha Umbile la Mhusika

Majina ya utani ya watafitiwa ambayo yamekusanywa kutoka katika maeneo ya masokoni, yamehusisha pia majina ya utani yenye kutaja umbile la mhusika. Kipengele hiki cha aina hii ya majina kimo katika makundi yote ambayo yamefanyiwa utafiti. Katika maeneo ya masokoni majina ya utani yanayotaja umbile la mhusika yaliyokusanywa ni kama yalivyoainishwa kwenye jedwali Na. 4.19:

Jedwali Na. 4.19: Kigezo cha Umbile la Mhusika

Jina la utani	Maana	Umbile la mhusika
Chogo	Kichwa kilichozidi kwa nyuma	Mtu mwenye kichogo.
Fensi	Ua unaozunguka nyumba	Mtu mwenye pengo.
Kassa	Mnyama anayeishi baharini na nchi kavu	Mtu mwenye shingo ndogo sana.
Kifua	Sehemu ya mbele ya mwili inayoficha moyo	Akitembea huweka kifua mbele.
Kiroboto	Kidudu kidogo cheusi	Mtu mfupi sana.
Kwembe	Ndege aliye na mdomo mrefu	Mtu mwenye mdomo mrefu.
Msomali	Watu wanaishi Somalia	Ni mtu mrefu na ana uso mwembamba.
Pembe (lahaja)	Taahira	Mtu asiye na akili. Hufanyishwa kazi nyingi lakini malipo ni kidogo
Rafukichwa	Kichwa kikubwa	Mtu mwenye kichwa kikubwa.

Chanzo: Data ya Uwandani 2017

Jedwali Na. 4.19 linafafanua majina ya utani ya watafitiwa waliyopewa kutokana na umbile la mwili kwa kila mhusika.

4.7.4 Kigezo cha Kisa au Tukio la Mhusika

Majina ya utani aliopea mhusika yanayotokana na kisa au tukio ambalo limetokana na mhusika yamegunduliwa na mtafiti katika maeneo ya masokoni. Baadhi ya watafitiwa walieleza sababu za kupewa majina ya utani waliyonayo. Baadhi yao ni:-

- (i) “*Makanzu*” ni jina alilopewa Mtafitiwa wa Konde Sokoni. Mtafitiwa huyo alieleza sababu mbili ambazo zilimfanya aitwe Makanzu. Moja ni kutokana na kuvaa vazi la kanzu kila wakati. Pili ni kuwa alikuwa na kanzu moja tu ambayo alikuwa akivaa kwa kila siku. Akiamua kuifua kanzu hiyo ndio inambidi asitoke aisubiri ikauke ndio aivae na atoke, kwa jina la lahaja alisema ‘*kaukankuvalye*’ maana yake “*kauka ili nikuvae*” ikimaanisha nguo moja aliyonayo mtu na akiifua huisubiri ikauke ili aivae.”
- (ii) “*Shaibu Hanoo*” jina lake hasa ni Said Rashid. Aliitwa ‘*Hanoo*’ kwa sababu alipokuwa mdogo alikuwa hajui kusema neno “*haloo*” badala yake akisema “*hanoo*”. Jina lake halisi halijuilikani kwa maeneo ya Konde.
- (iii) ‘*Wabinkombo*’ ni jina la utani analoitwa askari au mtu anayepieleza mambo ya watu katika jamii na hayumo katika jamii ya watu wanaoishi Chwale au Kojani.
- “Etimolojia ya jina hilo limetokana na bwana mmoja aliyekuwa akiitwa “Suleiman Kombo” aliyechukuliwa na askari wa upelelezi hapo Chwale Kojani ili kwenda kuisaida polisi kukamilisha kazi waliyopewa ya kuchunguza tukio la uhalifu lililotendeka maeneo ya Chwale. Hivyo mtu yeyote ambaye ataingia maeneo hayo kwa shughuli za upelelezi, anayejuilikana au asiyejuilikana aumtu yeyote anayetiliwa mashaka tu na watu wajamii ya Chwale, basi mtu huyo hupewa jina la utani “wabinkombo”. Hapo watu wote watachawanyika kumwacha peke yake au wataacha mazungumzo yao. Katika eneo hilo kuna baadhi ya watafitiwa wanaitwa kwa jina la “wabinkombo” ingawaje wenyewe hawalitaki jina hilo.
- (iv) “*Babu faza*” ni jina la utani la mkuu wa shughuli za kutengeneza mtindi wa maziwa na samli ya ngo’ mbe. Watoto wake wote wamebandikwa jina hilo. Bila kuwaita hivyo hawaeleweki maeneo yote ya Chwale. Hapa jina la utani linaonekana kurithiwa na limekuwa jina la familia.
- (v) “*Juzuu mia*” Ni jina la utani ambalo alipewa mtafitiwa wa maeneo ya Soko ya Wete. Akisimulia jinsi alivyopewa jina hilo mtafitiwa anasema:

‘alipewa jina hilo wakati akiwa na umri mdogo baada ya kuulizwa katika madrasa yao ya kur-ani yeye amehifadhi juzuu ngapi za Kur-an? Alijibu kahifadhi juzuu mia. Wakati kitabu chote cha Kur-an tukufu, kina juzuu thelathini.’

4.8 Hitimisho

Sura hii iliangalia uchanganuzi wa data na mjadala wa matokeo ya utafiti. Mtafiti katika utafiti huu amechanganua data zake kulingana na malengo na maswali ya utafiti na kwa kufuata mbinu ya kitakwimu na kufafanuliwa kwa maelezo halisi yaliyowasilishwa vyema.

Utafiti huu ulithibitisha kuwa majina ya utani hayatolewi kiholela balihuwa na vishawishi vinavyochochea kuakisika kwamasuala mbalimbali ya kijamiikwa mhusika wa utani kama vile, matukio ya kihistoria, shughuli za muhusika binafsi, urithi kutoka kwa wazazi, umbile la muhusika, visa au matukio aliyoyafanya muhusika na mengineyo.

SURA YA TANO

MUHUTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

5.1 Utangulizi

Sura hii imejadili muhutasari wa ujumla, muhutasari wa matokeo ya utafiti, Hitimisho na mapendekezo ya tafiti fuatishi.

5.1.1 Muhtasari wa Ujumla

Utafiti huu ulichunguza tathmini ya nafasi ya majina ya Utani katika kukuza matumizi ya lugha ya Kiswahili kwa jamii ya Wapemba. Lengo kuu la utafiti huu lilikuwa kutathmini maana navigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwajamii ya Wapemba. Malengo mahsusi yalikuwa ni (i) Kutathmini maana ya majina ya utani katika lugha ya Kiswahili kwa jamii ya Wapemba. (ii) Kuainisha vigezo vya kutoa majina ya utani katika Kiswahili kwa jamii ya Wapemba. Utafiti huu ulifanyika katika kisiwa cha Pemba, Mkoa wa Kaskazini, Wilaya ya Wete na Wilaya ya Micheweni. Wilaya ya Wete ilihusisha shule za sekondari za Utaani, Kiuyu Minungwini na Gando. Baraza za wazee za Wezarohoyo ya Mtemani na Baraza ya Mtendeni Kizimbani. Baraza za vijana za Mshelishelikibutu na Mzambaraunitakao. Soko la matunda la Wete na Soko la samaki Kojani. Timu za mpira za Jamhuri na Shaba. Wilaya ya Micheweni ilihusisha shule za sekondari za Konde, Wingwi na Micheweni. Baraza za wazee zilihusisha baraza za wazee za Kiuyu cha Manda na Kiuyu Micheweni. Baraza za vijana za Tumbe na Kiuyu Mbuyuni. Soko kuu la matunda la Konde na soko ya samaki la Wingwi Njuguni. Timu ya Okapi ya Msuka Wilaya ya Micheweni.

Data za utafiti huu zilikusanywa kwa mbinu za hojaji na mahojiano. Data zilizopatikana zimewasilishwakwa njia ya takwimu na kutolewa ufafanuzi kwa njia ya maelezo.

Nadharia zilizotumika ni nadharia ya Uchanganuzi Hakiki na Usemi (UHU), ambayo msingi wake mkuu ni kutoa uwezo na mamlaka ya kuitumia lugha kwa jamii kama kitovu cha maisha ya jamii. Nadharia nyengine iliyotumika ni nadharia ya Grice ya Umaanishaji ambayo msingi wake mkuu ni kujenga mashirikiano kati ya msikilizaji na msemaji ili kupata ujumbe kamili wa kinachosemwa.

5.1.2 Muhtasari wa Matokeo ya Utafiti

Lengo kuu la utafiti huu lilikuwa ni kutathminimaana na vigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwa jamii yawapemba. Lengo la kwanza lilihitaji kuainisha maana ya majina ya utani ya jamii ya Wapemba. Kwa kuhusisha majina ya utani yaliyokusanywa katika utafiti huu, mtafiti amebaini kuwa maana hizo zimejikita zaidi katika *maanaya kimtindo /kimuktadha, maana halisi, maana akisi na maana ya ziada*. Maana hizo zimethibitishwa kwa mifano halisi kutoka katika jamii iliyotafitiwa. Mtafiti amebaini kuwa sio rahisi kwa mtu wa kawaida ambaye hayumo katika kundi la watani kujua maana au etimolojia ya jina ambalo mtani fulani kapewa. Ili kuelewa ni lazima kufanya utafiti. Mtafiti amebaini kuwa majina ya utani yana maana nzito na yenye kulandana na muhusika wa jina.

Utafiti uliangalia pia lengo la pili lenye mnasaba wa kuainisha vigezo vya majina ya utani. Utafiti huu umebaini kuwa, majina ya utani ya jamii ya wapemba yamejengeka

kwa kigezo cha tabia au sifa ya muhusika, kazi yake, matukio au visa alivyotenda muhusika, urithi kwa wazazi, na maumbile ya muhusika. Vigezo ambavyo vimechambuliwa vyema na kwa kuonesha uhalisia wake wa nadharia zake.

5.2 Hitimisho

Lengo kuu la utafiti huu lilikuwa nikutathminimaana navigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwa jamii ya Wapemba. Lengo la kwanza la utafiti huulilia inishaufafanuzi wa maana ya majina ya utani ya jamii ya Wapemba. Mtafiti alilichambua lengo hilo kwa uhalisia wake, kwa undani na kwa umakini wa hali ya juu huku akiitumia misingi ya nadharia ya maana (Umaanishaji). Nadharia hii inaeleza kwamba, watu hawasemi waziwazi, ili kupata ujumbe kamili kutokana na kile wanachokisema, ni sharti kuwe na maana katika jambo, matukio au hali fulani hutokana na tafsiri ya kimuktadha pamoja na elimu shirikishi. Yaani ni zao la ushirikiano baina ya msikilizaji na msemaji. Utafiti umebaini kuwa, maana halisi zinazopatikana katika majina ya utani, zinaakisi uhalisia wa muhusika kwa tabia, sifa, historia na hata eneo analoishi au asili ya muhusika. Maana ya majina ya utani inapatikana kwa kuzingatia nadharia nzima ya umaanishaji ambayo kujiri kwake kunahitajia tafsiri ya kimuktadha kama ambavyo mifano iliyowazina aina za maana zilizotumiwa zimejionesha ndani ya utafiti huu. Mkabala huu wa kinadharia umefaa sana katika kulihakiki lengo hili la awali.

Lengo la pili la utafiti huu ni kuainisha vigezo vya majina ya utani vinavyopatikana katika jamii ya Wapemba. Vigezo hivyo vilivyoainishwa kitaalamu katika utafiti huu, vimepatikana kwa kuzingatia ushirikishwaji wa nadharia ya uchanganuzi hakiki na usemi (UHU). Nadharia hii msingi wake mkuu ni kuwa lugha yenyewe haina uwezo

wala mamlakabali hupata uwezo kutokana na wanajamii wenyewe kumiliki uwezo katika jamii husika. Sifa muhimu ya nadharia hii ni kule kujihusisha na uwezo na mamlaka kama kitovu cha maisha ya jamii. Nadharia hii imebainisha wazi kuwa suala la utani ni la kijamii na majina ya utani yanayoibushwa hutokana na jamii husika au makundi ya jamii husika au taasisi na kwamba kila kundi huwa na maana halisi ya thamani ambazo hubainishwa kupitia kwa lugha katika utaratibu mahsusi. Hivyo basi kundi la watani hujiundia mazingira mahasusi ambayo huzalisha vigezo vya majina ya utani kama vilivyotajwa katika utafiti huu. Nadharia hii imekuwa dira la kuongoza mjengeko wa vigezo hivyo.

Hatimae, utafiti umebainisha pia kuwa katika ufafanuzi wa majina ya utani yanachukua umaarufu mkubwa nayanahodhi matumizi makubwa zaidi ukilinganisha na majina halisi ya muhusika katika mnasaba wa kuelewana ndani ya jamii. Pia majina ya utani yana maana ambazo sio rahisi kwa mtu wa nje ya jamii ya watani kuyaelewa bila kujikita katika kufanya utafiti kama huu. Mbali ya maana ya majina ya utani lakini pia majina haya yameonekana katika utafiti huu kuwa hutolewa na wanajamii kwa kuzingatia kigezo mahsusi ambacho muhusika anacho. Kigezo hiki hulingana na sifa ya muhusika kama vile wasifu wake, kisa au tukio alilotenda, eneo analoishi au kutoka, umbile la muhusika, tabia, kazi au amali ya muhusika na nyenginezo ambazo zimetajwa katika utafiti huu.

5.3 Mapendekezo ya Tafiti Fuatishi

Utafiti huu umetathmini maana navigezo vilivyotumika kutoa majina ya utani kwajamii ya Wapemba. Mtafiti anapendekeza tafiti zaidi zifanywe kuhusu majina ya

utani ya jamii ya Wapemba wa Kusini na jamii nyenginezo, kwani ni hazina kubwa katika kukuza majina ya utani, lahaja ya jamii na fani ya lugha ya Kiswahili kwa ujumla. Tafiti nyingine zinatakiwazilenge zaidi katika kuangazia athari ya majina ya utani kwa jamii ya Wapemba na pia faida ya majina ya utani kwa jamii hiyo na jamii nyenginezo.

MAREJELEO

- Adam, J., na Kamuzora, F. (2008). *Research Methods for Business and Social Studies*, Morogoro: Mzumbe Book Project.
- Ali, H. H. (2014). Kuchunguza Dhima ya Fasihi ya Majina ya Mtaa Mjini Unguja. Tasnifu ya Uzamili ya Kiswahili Chuo Kikuu Huria Cha Tanzania, Dar es Salaam, Tanzania
- Ally, J., na Mustafa, N. (1930). Nahau-Al-Waadhih. Daarul Maarifa: A Social-Cultural and Linguistic Analysis of Yemeni. Cairo, Misri.
- Alleton, V. (1981). Terms of Address in Contemporary Chinese. *Diogenes*, 29(116), 40-69.
- Amiri, H. J. (2011). Matumizi ya Majina Katika Utambulishi wa Jamii ya Watanzania: Chuo Kikuu Cha Dar es Salaam. Dar es Salaam, Tanzania.
- BAKIZA, (2010). *Kamusi la Kiswahili Fasaha*. Nairobi: Oxford University Press.
- BAKIZA, (2015). *Kamusi la Lahaja ya Kipemba*. Nairobi: Oxford University Press.
- Best, J. W., na Kahn, J. V. (1993). *Research in Education*. New York: State University of New York Press.
- Blum, S. D. (1997). Naming Practices and the Power of Words in China. *Language in Society*, 26(3), 357 – 380.
- Brown, G., & Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. London: Cambridge University Press.

- Buberwa, A. (2010). Investigating of Sociolinguistic Aspects of Place Names in Ruhaya in North-West Tanzania, Unpublished M. A Dissertation. University of Dar es Salaam, Tanzania.
- Buliba, A., Gwachi, M., na Matinde, R. (2014). *Misingi ya Nadharia na Utafiti*, Mwanza: Serengeti Educational Publishers (T) Limited.
- Cooper, R. (1989). *Language Planning and Social Change.s* Cambridge: Cambridge University Press.
- Denice, S. (2011). Hajaya Kuundwa Kamusi ya Majina ya Watu ya Asili katika Jamii ya Wahaya. Tasnifu ya shahada ya Uzamili ya Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (Haijachapishwa), Dar es Salaam, Tanzania.
- Dorneyi, Z. (2007). *Research Methods in Applied Linguistics: Quantitative, Qualitative, and Mixed Methodologies*. Oxford: Oxford University Press.
- Enon, D. C. (1998). *Research, Statistics and Measurements*, Makerere: Uganda: Department of Distance Education, Makerere University
- Fang, H. & Heng, J. H. (1983). Social Changes and Address Norms in China, *Language in Society*, 12(1), 495 – 507.
- Fennegan, R. (1970). *Oral Literature in Africa*: London: Oxford University.
- Freeman, J. (1977). Joking, Affinity and the Exchange of Virtual Services Among the Kiga of Northern Rwanda: *An Essay on Joking Relation ship Theory*. *Man* 12 (1), 154–65.
- Goode, W. J., & Hatt, P. K. (1952). *Methods in Social Research*. Tokyo: McGraw-Hill Book Company Inc.
- Grice, H. P. (1975). *Implicator Theory*. Washington, D.C: National Heath Museum Academic.

- Habwe, J., na Karanja, P. (2004). *Misingi ya Sarufi ya Kiswahili*. Nairobi. Phonex Publishers.
- Hsiao – Ching (2008). Exchange of terms of address: Nicknamings Practices Among University Students in Taiwan (online) a Chapter Report. Taiwan, China.
- Kamusi Teule ya Kiswahili, (2014). *Kilele cha Lugha*. Nairobi: East Africa Educational Publishers.
- Kihore, Y. M., na Chuwa, A. R. (2009). *Kiswahili Katika Karne ya Ishirini na Moja*. Chuo Kikuu Dar es Salaam. Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili.
- Kiesling, S.F. (1997). “*Power and The Language of Men*”. In S. Johson and U. H. Meinhof (eds), *Language and Masculinity*, Oxford: Blackwell.
- Kouyate, S. (2003). ‘Le cousinage a plaisanterie’: Notre Heritage Commun. Conakry, Guinée:
- Kothari, C. R (1990). *Research Methodology: Methods and Techniques*. New Delhi: Wiley Eastern.
- Kothari, C. R (2004). *Research Methodology: Methods and Techniques*. New Delhi: New Age International Publishers.
- Kress, G. (1985). *Linguistic Process in Socio-culture Practice*: Victoria Deakin University Press.
- Kuranchie, A. (2012). Student’s Nick Names: Their Source and Effects on Learning. Faculty of Education, Catholic University College of Ghana. *Journal of Education and Practice*. 3(14). 23- 41.
- Liao, C. C. (2000). *A Sociolinguistic Study of Taiwan – Chinese Personal Names, Nicknames and English Names*. Taipei: Crane.

- Liao, C. C. (2006). *Linguistic Analysis of Nicknames of Junior High School Students*. Taiwan: National University of Kaohsiung.
- Machano, A. (2015). Nafasi ya Majina ya Utani katika kuhifadhi Utamaduni wa Watu wa Nungwi. Tasnifu ya Chuo Kikuu Cha Elimu Chukwani. Pemba, Tanzania
- Machano, A. (2015). *Asili na Historia ya Majina ya Mitaani ya Fukuchani*. Tasnifu. SUZA.
- Masebo, J. A., na Nyangwine, N. (2004). *Nadharia ya Kiswahili Kidato cha Tatu na Nne*. Dar es Salaam: Nyambari Nyangwine Publishing House.
- Matinde, R.S. (2012). *Dafina Ya Lugha Isimu na Nadharia Kwa Sekondari Vyuo vya Kati na Vyuo Vikuu*. Mwanza: Serengeti Educational Publishers (T) Ltd.
- McConnell-Ginet, S. (2005). "What's in a names?" Social labeling. In Janet Holmes and Miriam. London: Blackwell Publishing.
- Mehrabian, A., na Piercy M. (1993). Differences in Positive and Negative Connotations of Nicknames and Given Names. *Journal of Psychology*. 133(3), 737-739.
- Mgullu, S. R. (1999). *Mtalaa wa Isimu, Fonetiki, Fonolojia na mofolojia ya Kiswahili*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- Msabila, D. T., na Kinunda, J. E. (2009). *Geography for Secondary School*. Dar es Salaam: Nyambari Nyangwine Publishers.
- Msanjila, Y. P., Kihore, Y. M., na Massamba, D.P. B. (2009). Isimu Jamii, Sekondari na Vyuo. Tasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam., Tanzania.

- Mshihiri, A.J. (1970). *Utani Relationships*. The Shambala. Dar es salaam: Chuo Kikuu cha Dar esSalaam (Haijachapishwa). Dar esSalaam, Tanzania.
- Msokile, M. (1993). *Misingi ya Uhakiki wa Fasihi*. Nairobi: EAEP Ltd.
- Mulokozi, M. (1996). *Fasihi ya Kiswahili*. Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, Dar es Salaam: Dar es University Press.
- Mutembei, A. K. (2009). UKIMWI Katika Fasihi ya Kiswahili. Taasisi ya Taaluma za Kiswahili, Chuo Kikuu Dar es Salaam. Tanzania.
- Mwaruka, R. (1965). *Masimulizi ya Wazaramo*: London: Macmillan Company Ltd.
- Ntarangwi, M. (2004). *Uhakiki wa kazi za Fasihi*. Augustana: Rock Island.
- Okpewho, I. (1992). *Africa Oral Literature Backgrounds, Characters and continuity*. Indiana: Indiana University Press.
- Opie, C. (2010). *Doing Education Research*. London: Roliver's Yard 55 City Road.
- Opie, C. (2004). *Doing Education Research*, New York: SAGE Publication Ltd.
- Philips, B.S. (1990). Nicknames and Sex Role Stereotypes. *Sex Roles* 23(5), 281-289.
- Pons, V. (1992). *Introduction to Social Research. Quantitative & Qualitative Approaches*. London: Sage Publications Inc.
- Rashid, O.Z. (2011). Athari ya Lugha ya Utani kwa Jamii ya Wapemba, Zanzibar. Tasnifu ya Uzamili, Kiswahili Chuo Kikuu Cha Kiislamu, Uganda.
- Redcliff- Brown, A.R. (1940). Joking Relations in East Africa. *Journal of the International African Institute*, 13(3), 195-210.
- Ritchie, M. (2010). The Social Effects on Nicknames Papers and Essays Research. Paper 198. London, UK.

- Sengo, T.Y.S., na Lucas, S. (1975). *Utani na Jamii ya Ukerewe*. Nairobi: Foundation Books Ltd.
- Sengo, T. S. Y., (2009). *Sengo na Fasihi za Kinchi*. Dar es Salaam: Al-amin Education and Research Academy.
- Shankle, G.E. (1995). *American Nicknames: Their Origin and Significance*. (2nd Ed). New York: The H.W. Wilson Company.
- Simiyu, F. (2011). *Kitovu Cha Fasihi Simulizi kwa Shule, Vyuo na Ndaki*. Dar es Salaam: Serengeti Bookshop.
- Starks, D., na Taylor-Leech, K. (2011). *Research Project on Nicknames and Adolescent Identities*. New Zeland Studies in Applied Linguistics.
- Suta D.D., na Mnyamba, F.A. (1999). A Case of Reproduction and Articulation of Utani Among the Bena Ethnic Group in Tanzania. Dar es Salaam, Tanzania.
- TUKI, (2013). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*. Dar es Salaam. Oxford University Press.
- Wamitila, K.W. (2002). *Uhakiki wa Fasihi, Misingi na Vipengele Vyake*. Nairobi: Phoenix Publishers.
- Wamitila, K. W. (2008). *Kanzi ya Fasihi 1: Misingi ya Uchanganuzi wa Fasihi*. Nairobi: Vide – Muwa.
- Waziri, F. M., & Dlouline, F. M. (1998). Makala “The Case of Reproduction and Articulation of Utani among the Pare in Tanzania”. Dar es salaam, Tanzania.

VIAMBATISHO

Kiambatisho I: Maswali ya Hojaji kwa Wanafunzi

Maswali haya ya Hojaji yatalenga kukusanya taarifa za wanafunzi kuhusiana na kuchunguza athari na mchango wa majina ya utani katika kukuza matumizi ya lugha ya Kiswahili kwa jamii ya Wapemba.

1. Maelezo binafsi

Jina lako Jinsia.....

Umri wako..... Elimu

Tarehe.....

Jina lako la utani (kamaunalo).....

Kwa nini ukapewa jina hilo la utani?.....

.....

2. Inavyoeleweka ni kuwa wanafunzi wana majina mengi wanayopeana wakiwa darasani ya utani. Taja majina ya utani mawili yanayotumika kwa marafiki zako na majina yao halisi:-

	Jina halisi	Jina la utani	Maana ya jina la utani	Sababu ya jina la utani
I				
ii				

3. Je mnapoitana majina ya utani huwa mnafurahia majina hayo ?

NDIYO/HAPANA: Kwa nini?

.....

4. Je walimu wenu wanayatumia majina hayo madarasani?

Ndiyo/Hapana. (kata isiyofaa).

5. Ni majina gani ya utani ambayo walimu huyatumia darasani kuwaiteni?

6. Taja majina mawili tu na sababu zake.

.....

7. Wanafunzi wanayafurahia majina hayo au wanayachukia?

Ndiyo/Hapana (kata isiyotumika)

8. Eleza kwa ufupi sababu za kuyafurahikia au kuyachukia.

.....

Ahsante sana

Kiambatisho II: Maswali ya Mahojiano kwa Watu wa Barza za Wazee na Vijana

Muongozo wa maswali ya Mahojiano kwa watu walioko katika barza za wazee na vijana

1. Unafahamu nini kuhusiana na majina ya utani?
2. (a) Je wewe una jina la utani? Kama una jina lautani utajibu maswali yafuatayo:-
 - (b) Jina hilo lina maana gani ?
 - (c) Ni kwa nini ukapewa jina hilo?
3. Je mnaitana majina ya utani katika barza zenu ?
4. Mnapoitana majina ya utani katika barza zenu huwa mnayafurahia au mnayachukia?
5. Ni kwa nini watu wanapenda kuitana majina ya utani?
6. (a) Ninaomba unitajie majina matatu ya utani na maana zake ambayo watu wanayatumia kuitana na majina halisi ya watu hao pamoja na maana ya majina hayo ya utani katika maskani yako au katika kijiji chako.

Ahsante sana

**Kiambatisho III: Maswali ya Mahojiano kwa Watu wa Baraza za Wazee
naVijana**

Muongozo wa maswali ya mahojiano kwa wanamichezo wa timu za mpira wa miguu

1. Unafahamu nini kuhusiana na majina ya utani?
2. (a) Je wewe una jina la utani? Kama una jina lautani naomba ujibu maswali yafuatayo:-
 - (b) Jina hilo lina maana gani?
 - (c) Ni kwa nini ukapewa jina hilo?
3. Je mnaitana majina ya utani katika timu yenu?
4. Mnapoitana majina ya utani katika timu zenu huwa mnayafurahia au mnayachukia?
5. Ni kwa nini watu wanapenda kuitana majina ya utani?
6. (a) Ninaomba unitajie majina matatu ya utani na maana zake ambayo watu wanayatumia kuitana na majina halisi ya watu hao pamoja na maana ya majina hayo ya utani katika maskani yako au katika timu yenu.

Ahsante sana